

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА
ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 632 групи

Друк Тетяна Андріївна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Богданюк А.М.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ		7
1.1. Проблема формування педагогічної культури як основної складової педагогічної майстерності вчителя у науковій літературі		7
1.2. Структура, види та функції педагогічної культури вчителя		21
1.3. Стан сформованості педагогічної культури сучасного вчителя початкової школи		27
	Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ		34
2.1. Організація педагогічно-методичних заходів з метою підвищення рівня теоретичної обізнаності й підсилення практичного досвіду з проблем формування педагогічної культури вчителя		34
2.2. Професійна самоосвіта й самовдосконалення, презентація досвіду та дотримання сформованого іміджу		57
2.3. Організація, зміст і результати дослідження умов формування педагогічної культури сучасного вчителя ...		68
2.4. Методичні рекомендації щодо застосування умов формування педагогічної культури сучасного вчителя ..		74
	Висновки до розділу 2	78
ВИСНОВКИ		79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		81
ДОДАТКИ		88-
		100

ВСТУП

Актуальність дослідження. Головною запорукою успішного виконання місії освіти, як наголошено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, стає якість підготовки вчителя, його здібність до саморозвитку і самореалізації у професійній діяльності, продуктивної творчої діяльності в контексті надбань вітчизняної і світової культур. Професійна діяльність учителя початкової школи серед інших педагогічних професій посідає особливе місце й визначається не тільки обсягом освітніх завдань, які вирішуються, але й значущістю цього періоду для усього розвитку і становлення особистості дитини, її цінностей і світогляду.

Чимало науковців приділяють увагу проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності, зокрема: Ш. Амонашвілі, В. Загвязинський, Л. Хоружа (орієнтація майбутніх учителів початкових класів на загальнолюдські і професійно-педагогічні ідеали); Н. Бружукова, А. Данилюк, В. Денисенко (процес безперервної самоосвіти і самовиховання майбутніх учителів початкових класів, О. Івлієва, Л. Коржова, С. Самсіков, В. Сирота та ін. (формування їхньої готовності до професійно-педагогічної діяльності в цілому та її окремих функцій), К. Авраменко, О. Байбакова, Т. Байбара, Н. Бібик, О. Біда, В. Бондар, М. Вашуленко, С. Гамідов, Н. Зубалій, В. Ковальов, С. Литвиненко, О. Мельник, В. Полонський, О. Савченко, Н. Тализіна, Г. Тарасенко, Л. Фалько, Л. Хомич, І. Шапошникова та ін. (теоретичній і методичній підготовці вчителів початкової школи до навчання і виховання молодших школярів).

У зв'язку із упровадженням у практику освіти педагогічної парадигми особлива увага приділяється теоретичному аналізу і обґрунтуванню механізмів становлення учителя як суб'єкта педагогічної діяльності (Г. Аксьонова, Р. Асадуллін, Є. Волкова, Н. Григор'єва, О. Жорнова, Н. Нікітіна, Н. Соловйова); формуванню його загальної і професійно-педагогічної культури (М. Віленський, В. Гриньова, Е. Гришин, О. Ходусов);

різним аспектам індивідуально-творчого розвитку педагога та його інноваційного потенціалу (І. Богданова, Н. Кічук, Л. Кондрашова, З. Курлянд, А. Линенко, Н. Мажар, Л. Подимова, Т. Руденко та ін.).

Загальна феноменологія культури вчителя знайшла своє відображення у працях О. Барабанщикова, В. Беспалько, Є. Бондаревської, М. Віленського, В. Гриньової, М. Кларіна, М. Крилова, О. Мудрика, Л. Нечипоренко, А. Овчиннікової, В. Радула, О. Рудницької, В. Сластьоніна, Л. Хоружої та ін. Ученими розкрито зміст, механізми, тенденції та умови формування окремих її складових: духовної культури (І. Бех, Б. Братусь, В. Зінченко, Б. Нечипоров), методологічної (І. Зязюн, В. Краєвський, В. Тамарін), морально-етичної (Є. Богданов, Е. Гришин, Є. Силяєва), комунікативної (О. Мудрик), технологічної (М. Левіна), валеологічної (І. Бердніков), інформаційної (О. Єршов, Н. Мінаков), екологічної (С. Глазачов), фізичної культури (М. Віленський) та ін. У зв'язку з підготовкою вчителя початкової школи досліджено його методичну (І. Артем'єва) та естетичну культуру (Л. Гарбузенко), культуру розумової праці (І. Ігнатова), педагогічного спілкування (І. Комарова), технологічну (М. Николаєва), комунікативну (В. Садова) та інформаційну культуру (І. Смирнова) та ін.

Зважаючи на це, темою дипломного дослідження було обрано – *«Педагогічна культура як основа формування педагогічної майстерності вчителя»*.

Мета дослідження полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні організаційно-методичних умов формування педагогічної культури як основи майстерності педагога.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукового фонду щодо сутності дефініції «педагогічна культура» та теоретико-методичних засад формування педагогічної культури як складової майстерності сучасного вчителя.

2. Визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови формування

педагогічної культури вчителів початкової школи.

3. Виявити критерії та схарактеризувати стан сформованості педагогічної культури сучасних учителів початкової школи.

4. Розробити методичні рекомендації щодо застосування умов формування педагогічної культури педагога.

Об'єкт дослідження: педагогічна культура як основа формування педагогічної майстерності вчителя.

Предмет дослідження: організаційно-методичні умови формування педагогічної культури вчителя початкової школи.

Теоретичну основу дослідження складають концепції: суб'єктної активності особистості у процесі її життєдіяльності і професійного становлення (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, А. Асмолов, А. Деркач, Є. Клімов, О. Леонт'єв, О. Саннікова, В. Русалов); професійно-педагогічної культури (В. Бенін, Є. Бондаревська, В. Гриньова, І. Ісаєв, Н. Крилова, В. Сластьонін, С. Смирнов); особистісно орієнтованої освіти (Н. Алексєєв, В. Андрєєва, І. Бєх, А. Вербицький, С. Кульневич, В. Ляудис, І. Якиманська); професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів (Т. Байбара, О. Баранова, Т. Бережинська, Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, Н. Зубалій, С. Литвиненко, С. Мартиненко, В. Полонський, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошникова та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань, досягнення мети дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного рівня. З метою визначення стану й теоретичного обґрунтування сутності педагогічної культури вчителя початкових класів та практико-орієнтованого підходу й теоретичного моделювання засобів його реалізації використовувалися методи аналізу і узагальнення наукових даних, представлених у філософських, психолого-педагогічних, навчально-методичних та інструктивно-методичних джерелах.

З метою перевірки ефективності методики формування педагогічної

культури педагогів використовувалися цілеспрямоване спостереження за діяльністю учителів початкових класів, анкетування; тестування; педагогічний експеримент (діагностичний, констатувальний етапи), аналіз продуктів діяльності вчителів. З метою узагальнення емпіричних даних застосовувалися методи математичної статистики.

Теоретичне значення дослідження: визначено поняття «педагогічна культура вчителя початкових класів»; конкретизовано теоретико-методологічні засади аналізу феномена «педагогічна культура вчителя початкових класів» у категоріях якості, кількості, сутності та існування; обґрунтовано, що професійно-педагогічна культура вчителів початкових класів виявляє свою сутність через наявність артефактів, у яких відтворено досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи; систему професійно-визначених правил, моральних норм поведінки, які регулюють відносини вчителя початкових класів з учасниками педагогічного процесу; систему нормативних актів, що регламентують цілі і способи здійснення педагогічної діяльності вчителя у початковій школі; систему цінностей, що визначають соціальний і професійний статус учителя початкових класів у суспільстві і системі освіти; сутності, структури і змісту педагогічної діяльності вчителя початкових класів; уточнено зміст поняття «педагогічна культура» та схарактеризовано його співвідношення з поняттями «загальна культура» та «професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи».

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що одержані дані розширюють і збагачують традиційні підходи щодо організації процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи, презентують нові уявлення про потенційні педагогічні можливості та можуть стати методичною основою організації науково-методичної роботи у навчальних закладах з метою підвищення ефективності педагогічної діяльності вчителів.

Структура дослідження: дипломна робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

1.1. Проблема формування педагогічної культури як основної складової педагогічної майстерності вчителя у науковій літературі

Термін «культура» (лат. Cultura) означає «сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених усіма видами перетворювальної діяльності людини і суспільства. Сама людина формується в процесі власної діяльності як культурно-історична істота, яка вивчає мову, долучається до традицій і цінностей, що існують у суспільстві, оволодіває методами та навичками діяльності, властивими конкретному суспільству та його культура». Отже, людина є продуктом «людської культури, її представником і носієм».

У широкому розумінні культура — це концентрований досвід попередніх поколінь, що дає можливість кожній людині засвоїти цей досвід і брати участь у його накопиченні. А школа, відповідно, є соціальним закладом для цілеспрямованої та цілеспрямованої передачі такого досвіду.

Механізм саморозвитку культури можна пояснити за допомогою концепції М. С. Кагана, вирішальної концепції в цьому процесі, який вважав діяльність людини [88, с. 23]. Основна характеристика людської діяльності, принципово важлива для розуміння специфіки культури, полягає в тому, що людина спочатку визначає мету, а потім здійснює певні дії. У процесі пізнання навколишнього світу і самої себе людина створює артефакти (будь-які досягнення людства) - це діяльність об'єктивації, в якій ідеї втілюються в конкретні речі або явища. Наступний етап – об'єктивне існування культури (об'єктивне існування артефактів), згодом – активність деоб'єктивації (нове покоління людей переосмислює досягнення своїх предків, частково переймає їхній досвід). Після цього артефакти замінюють людину, який уже виступає співучасником у творчості культури. Культура спеціаліста – це його

здатність розвивати та вдосконалювати свої творчі здібності у вирішенні нестандартних завдань, при виконанні професійних обов'язків, наголошує Л. Хоміч [90, с. 121].

В останні роки поняття педагогічної культури все частіше використовується і розвивається педагогами, які вивчають проблеми педагогічної деонтології (Є.В. Бондаревська, І.Ф. Ісаєв, В.А. Буває, що вчені плутають поняття «педагогічна культура» та «професійна культура». За міркуванням дослідника педагогічної культури учителя Іванової Т.В., термін «педагогічна культура» є ширшим за професійну культуру. Педагогічною культурою повинні володіти не лише вчителі, а й спеціалісти інших профілів: «Педагогічна культура – це культура педагогічної діяльності. синтез духовного і професійного в людині, а головне, саме формування педагогічної культури дозволить передати, прищепити та сформувати ці якості в представників будь-якої професії» [26, 42].

Культуру педагогічну можна поділити на культуру діяльності та культуру особистості. Педагогічна культура діяльності характеризує не лише працю вчителя, а й систему цінностей, серед яких слід назвати формування громадянсько-особистісної позиції, вивчення та відтворення кращих зразків людської діяльності та культурної діяльності. та історичні цінності. Педагогічна культура особистості складається з сукупності особистісних характеристик, таких як гуманістична спрямованість особистості вчителя, творче педагогічне мислення, здатність до інновацій. Педагогічна культура є невід'ємною якістю особистості учителя, що проектує його культуру загальну в професійній діяльності. Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури: це міра і метод набуття культурно-творчого досвіду людства та його розвитку професійною діяльністю вчителя; синтез високого професіоналізму та особистісних якостей педагога.

Поняття «педагогічна культура» слід відрізнити від понять «культура вчителя» та «культура вчителя». Культура вчителя є особливою властивістю

цілісного суспільно-історичного явища, культура є мірилом виявлення цієї якості в навчально-виховному процесі.

Педагогічна культура вчителя – «це системна освіта. Основними його структурними компонентами є: педагогічні цінності, педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні моральні норми, а також методи творчої педагогічної діяльності, що служать соціалізації особистості в конкретних історичних умовах» [25, 41].

Велика заслуга у розвитку педагогічної культури вчителя належить видатному педагогу В. Сухомлинському. «Педагогічна культура — це жива, творча педагогіка повсякденної творчої праці, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ виховання ніби зливаються з особистістю вчителя. Педагогічна культура — це, образно кажучи, техніка й розвиток взаємодії між майстром і предметом його праці. Багатогранність, різноманітність, витонченість, зразковий стан інструментів нашої творчості, вміння використовувати їх так само тонко, як володіє великим музикантом скрипка – все це педагогічна культура» [83]. Він вважав, що «педагогічна культура неможлива». без оволодіння властивістю спільної культури – науковими, моральними знаннями та естетичними цінностями. Крім того, великий педагог наголошував, що «педагогічна культура – це певний ступінь оволодіння соціокультурним досвідом людства, глибоке знання методології науки та вміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах» [84, 45].

Серед назв та змісту наукових праць учителя сільської Павлиської школи В.О. Сухомлинського, зверненої насамперед до вчителів і батьків, у педагогіці виділяється ланцюг культурних понять: технічна культура, фізична культура, інтелектуальна культура, культура мислення, культура праці, морально-духовна культура культура почуттів, культура сприйняття, культура почуття, культура волі.

У площині педагогічного різноманіття визначення культури,

методологічна позиція В.О. Сухомлинського до підходу культурологічного до виховання та навчання молоді, який ми спробуємо представити в таких номінаціях: об'єкти довілля, принципи, засоби та правила культурологічного підходу. Так, відомо, що успіх навчальної та виховної роботи з учнями значною мірою залежить від соціокультурного просторово-предметного розвивального середовища, під яким розуміють потенціал позитивного впливу на різноманітні фактори, засоби, норми та методи в їх взаємодії, на формування учнів.

За аналізом наукових праць В.О.Сухомлинського ми визначили типи соціокультурного середовища, в яке занурювалися учні Павлівської школи, зокрема: культурне і пізнавальне, художнє та естетичне, культурно-комунікативне, культурно-екологічне, культурологічне. -трудова, культурно-рефлексивна.

Культурно-пізнавальне середовище вчений організував з метою інтелектуально-творчого та фізичного розвитку учнів, засвоєння ними культурно-чуттєвих стандартів, а саме: культури відчуттів, сприйняття, мислення, почуттів, волі, тобто психологічних і фізичних культури [82].

Вченого обурило, чому школа не дає учням жодних знань про людину, ту специфічну, «що піднімає її над живим світом: про психіку, мислення, свідомість, емоційну, естетичну, вольову та творчу сфери духовного життя людини» [83].

Знання про психічну культуру, на думку педагога, є не коротким конспектом психології, а «азбукою самопізнання і самоствердження, культури духовного світу особистості» [83].

У 50-ті роки. ХХ ст., вчитель-практик визначав сам: зміст знань з основ психічної культури, і методику їх розвитку за рахунок організації відповідного культурно-розвивального середовища: від класу, школи, подвір'я до широкого простору. навколишнє середовище. Вчений був переконаний, що психічна культура (культура відчуттів, сприйняття,

мислення, волі тощо) є основою інтелектуальної культури. Для її формування в школі були створені кабінети «Джерела знань», «Кімната думки» та Золота бібліотека юності, через які її пройшли підлітки Павлиської школи [82].

Культурно-освітнє середовище школи було також спрямоване на розвиток творчості учнів, виховання їхнього творчого натхнення. Зазначимо, що В.А. Сухомлинський вважав творчість «потужним стимулом духовного життя учнів». Так називається одна з його статей. «Тут починається творчість», — писав він, де інтелектуально-естетичне багатство, засвоєне, набуте раніше, стає засобом пізнання, розвитку, перетворення світу, більше того, людська особистість як би зливається з її духовним багатством. Творче натхнення вчений назвав потребою, в якій людина стає щасливою. Художнє та естетичне середовище є художньо-естетичним стилем школи; це педагогічний стиль педагогічного та учнівського колективів, педагогічна культура школи як навчального закладу, це змістовна сторона художньо-естетичного розвитку та морально-духовне виховання учнів, яка мала свій художньо-естетичний та педагогічний стиль, притаманний тільки їй стиль педагогічної культури. У передмові до книги «Серце віддаю дітям» О. Сухомлинського читаємо: «Найважливішим джерелом виховання є багатогранні емоційні стосунки вчителя з дітьми в єдиному дружньому колективі, де вчитель є не лише наставником, а й другом. Емоційні стосунки «неможливі, якщо вчитель зустрічається з учнями тільки в класі, а на дітей впливає вчитель тільки в класі». Тому у Павлиша були «Школа радості» та «Школа під синім небом», «Куток мрій» та кімната «Джерела знань», «Кімната думок» і «Кімната казки», «Сад здоров'я» та куточки здоров'я, тобто всі компоненти розвиваючого художнього й естетичного середовища.

Культурне середовище Павлиської школи було організоване таким чином, щоб кожен учень міг усвідомити себе, свій внутрішній світ, органічний зв'язок свого Я із зовнішнім предметним світом, природою, навколишнім середовищем, іншими людьми (батьками, вчителями,

однокласниками).

Стимулюючим, розвиваючим культурно-рефлексивним середовищем, емоційним фоном учитель називав красу природи, красу людських стосунків, красу «життєвого середовища», в якому постійно перебували учні вдома, у школі.

Під культурно-комунікативним середовищем вчений розумів виховання в учнів і вчителів любові до рідної мови, виховання культури мовлення і мислення, тобто, за словами В.О. Сухомлинського, «лінгвістична психокультура», що є ядром комунікативної культури. Думки про організацію культурно-комунікативного середовища знаходимо у багатьох наукових працях великого педагога. Говорять про виховання любові до рідної мови та Слова – слова вчителя, слів батьків, слів учнів.

Культурно-екологічне середовище В.О. Сухомлинський творив щодня: це уроки серед рідної природи, подорожі та екскурсії на природу. «Школа під блакитним небом», щодня апелює учнів до краси рідної природи, адже людина, яка всім серцем переживає красу рідної природи, не може їй зашкодити. «На шкільній алеї цвіте бузок», – сказав він учням. – Ти хочеш зламати квітучу гілочку. Але якщо всі задовольнять це бажане, квітучий куц перетвориться на оголені гілки. Німі будуть захоплюватися їхніми вчинками, ти в них красу вкрадеш» [84].

Культурне й трудове середовище передбачало організацію ручної праці учнів, за словами вченого, «праці рук, що вимагала тонких, розрахованих рухів» [84].

До фізичної праці учнів залучали на уроках трудового навчання та в різних гуртках. Адже той, хто навчився володіти зубилом, вважав учений, добре пише, чутливий до найменшої неохайності, непримиренний якось працювати. Рука дисциплінує розум: вона виховує самоконтроль і чутливість думки до точності, тонкості, краси. Руки думають, пише В.А. Сухомлинський, і саме в ці моменти прокидаються творчі частини мозку. Культурологічний

підхід вченого до виховання навчання дітей передбачав низку відповідних принципів організації діяльності учнів. Виділимо кілька з них.

Принцип діалогічності полягав у здійсненні багаторівневих і різноманітних діалогів – діалогу мистецтв, культури, природи, довкілля, учнів і вчителя, внутрішнього діалогу самого себе із зовнішнім світоглядом.

Реалізація принципу самостійності, відповідальності та свободи дозволяє учням самостійно визначати своє ставлення до інших, навколишнього середовища, мистецтва, навчання і відповідно оцінювати свою діяльність. Заклучна складова культурологічного підходу В.О. Сухомлинського – азбука духовно-моральної культури учнів, азбука правил культурної поведінки, яка говорить, як мають поводитися учні в процесі спілкування з іншими. Ось декілька з них.

- Зробіть так, щоб люди навколо вас відчували себе добре.- Знайте, що існує межа між тим, що ви хочете, і тим, що ви можете.

– Люди дарують тобі щастя дитинства, юності та юності. Заплатіть їм за це добре.

- Усі блага і радощі життя створюються працею і тільки працею. Праця — корінь моралі, в ній людина набуває найвищої радості оптимістичного світогляду; радість творення.

Рефреном культурологічних учительських вимірів, вченого з великої літери можуть стати слова: «Азбука морально-духовної культури входить у свідомість і душу учнів лише тоді, коли в шкільному колективі є елементарна культура людських стосунків» [83].

Показниками високого рівня сформованості педагогічної культури доцільно вважати:

- гуманістична спрямованість особистості вчителя;
- психолого-педагогічна ерудиція та компетентність та розвинене педагогічне мислення;
- освіта за напрямом викладається вчителем предмета та оволодіння

педагогічними технологіями;

- досвід творчої діяльності, вміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактична, виховна, методична);

- гармонія високорозвинених інтелектуальних і моральних якостей;

- культура професійної поведінки (педагогічне спілкування, мова, зовнішній вигляд);

- щоденне самовдосконалення.

Формування педагогічної культури передбачає: «психолого-педагогічну, загальнокультурну, предметну підготовку. Педагогічна культура вчителя виявляється в його професійній поведінці» [12, 32]. Отже, вчителю з високим рівнем педагогічної культури властиві теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, послідовність педагогічної діяльності, креативність, гнучкість та варіативність у прийнятті рішень. Такий викладач має індивідуальний стиль. Він не тільки зберігає і відтворює духовні цінності освіти і виховання, а й сам розвиває їх за допомогою нових методів, технологій, виховання та освітніх систем. І навпаки, у вчителя з низьким рівнем професійної культури виявляється невизначеність, нестійкість власної педагогічної позиції, непослідовність, непослідовність, небажання вирішувати педагогічні проблеми. Отже, культура людини, особливо дорослої, багатогранна, і єдине загальновизнане поняття «культура» [88, с. 25] відсутня. Під культурою ми розуміємо «певний рівень розвитку суспільства і людини, що виражається у видах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях». У поняття «культура особистості» ми також включаємо ступінь її розвитку та досконалості, включаючи властивості розуму, характеру, пам'яті та уяви, набуті людиною в процесі виховання та навчання. У сукупності аспектів загальної культури дорослої людини можна виділити її моральну, побутову, професійну, гуманітарну та науково-технічну культуру.

Оцінюючи культуру різних людей, суспільство враховує творчі здібності

кожної загальної особистості, що виявляються в житті, її ерудицію, розуміння художніх творів, акуратність, ввічливість, самовладання, моральну відповідальність, художній смак, мовні навички. При цьому рівень знання рідної мови та мовної поведінки людини є одним із найважливіших показників її зовнішньої та внутрішньої культури, а словниковий запас рідної мови, на думку психологів, характеризує рівень інтелекту. розвиток. Стає очевидним, що ці якості кожної культурної людини є професійно значущими для будь-якого педагога, хоча можуть і не стосуватися його конкретної спеціальності. Очевидно також, що рівень культури учнів значною мірою залежить від рівня загальної культури вчителя; культура вчителя значуща не тільки для нього самого.

Крім перерахованих вище аспектів культури людини і суспільства, існують особливі сторони внутрішньої та зовнішньої культури, безпосередньо пов'язані з професією вчителя. До цих аспектів можна віднести, насамперед, ерудицію в галузі педагогічної теорії та суміжних наук чи галузей знань, а також культуру лідерства у навчанні та вихованні учнів, у тому числі культуру професійного мовлення вчителя та його педагогічний такт.

Професія вчителя є як трансформаційною, так і управлінською. А щоб керувати процесом розвитку особистості, треба бути компетентним. Поняття професійної компетентності вчителя полягає в єдності його теоретичної та практичної готовності в цілісній структурі особистості та характеризує його професіоналізм [52].

Зміст професійної компетентності викладача певної спеціальності визначається кваліфікаційними характеристиками. Це нормативна модель компетентності вчителя, що відображає обґрунтований науково склад професійних умінь, знань, і навичок. Кваліфікаційна ознака насправді є синтезом узагальнених вимог до вчителя.

Зміст професійної компетентності вчителя певної спеціальності

визначається кваліфікаційними характеристиками. Це нормативна модель компетентності вчителя, що відображає науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок. Кваліфікаційна характеристика, по суті, є синтезом узагальнених вимог до викладача на рівні його теоретичного та практичного досвіду.

Зміст освіти педагогічної в цілому можна розглядати як єдність знань і вмінь, досвіду творчої діяльності та переживання емоційного та ціннісного ставлення до педагогічної дійсності. Поєднання цих компонентів не суперечить їх лінійності, коли попередні елементи можуть існувати окремо від наступних до певної межі, але наступні неможливі без попередніх.

Відокремлюючи умовно компетентність професійну від інших особистісних утворень, ми маємо на увазі, що засвоєння знань є не самоціллю, а необхідною умовою розвитку знань у дії [88, с. 26], тобто вміння та навички - основний критерій професійної готовності. Який зв'язок між професійною компетентністю та педагогічною майстерністю вчителя? Свого часу вичерпну відповідь на це питання дав А. С. Макаренко. Відкидаючи твердження про обумовленість педагогічної майстерності вродженими особливостями, задатками, він показав, що вона зумовлена рівнем професійної компетентності.

Педагогічна досконалість, заснована на навичках і кваліфікації, на його думку, це знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, привести в рух. Часто педагогічна майстерність зводиться до навичок і вмінь педагогічної техніки, а це лише одна із складових майстерності.

За даними А.С. Глибоке переконання Макаренка, оволодіння педагогічною майстерністю доступні кожному вчителю при цілеспрямованій роботі над собою. «Майстерства — це те, чого можна досягти, і як може бути відомий майстер-токарь, чудовий майстер-лікар, так і вчитель повинен і може бути відомим майстром... І кожен із молодих учителів неодмінно буде майстер, якщо він не кине нашу справу, як він оволодіє майстерністю,

залежить від його власного тиску» [48].

Майстерність формується через практичний досвід. Але не кожен досвід стає джерелом професійної досконалості. Таким джерелом є лише праця, змістовна з точки зору сутності та технології діяльності. Педагогічна досконалість – це поєднання особистих і ділових якостей і професійної компетентності вчителя.

Дослідник Н.В.Кузьміна [43] виділяє три рівні діяльності вчителя:

- немає навику, але все ж будь-які складові в діяльності вчителя та його особистості визначають можливість її реалізації;

- про такого вчителя кажуть: «хороший учитель», «майже майстер», але його чомусь не вважають майстром;

- вчителів характеризують як майстрів своєї справи. Вчителі-майстри вигідно відрізняються від немайстрів, насамперед, за характером їхньої конструктивної діяльності. Отже, розробляючи урок на певну тему, майстри мають на увазі всю систему знань учня і результат, який вони прагнуть отримати за кілька років.

Багато вчителів відчують найбільші труднощі в організаційно-комунікативній діяльності, але ці труднощі як би запрограмовані невмінням передбачити і запобігти системі подій для можливих труднощів; незнання, які дії можна використати для наближення до кінцевого результату, якою має бути послідовність цих дій.

Дослідженням встановлено характерні відмінності в знаннях вчителів першої та третьої груп. На перше місце висуваються «знання предмета» як магістра, так і немагістра. Але якщо немайстрів далі називають «знання методики навчання», то вчителів-майстрів – «знання дитячої психології». Саме в якісних і структурних відмінностях в знаннях різних педагогів, на думку Н.В.Кузьміної, бракує досвіду (досвіду роботи) і майстерності. «Знання психології дітей» досвідченими педагогами також є провідними у структурі знань. Таким чином, принциповою відмінністю структури знань

учителів-майстрів є знання психології дітей та вміле застосування методики завдяки цим знанням [43].

Знання з психології дітей стають провідними в структурі знань тих педагогів, «які чуйно сприймають реакцію учнів на пояснення і кожну дію. У свою чергу знання психології дітей виявляється в самій педагогічній дії вчителя» [23]. В. О. Сухомлинський писав: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, — у самій дитині, у її ставленні до знань і до вас, вчителю. Це бажання вчитися, натхнення, готовність долати труднощі. Ви ретельно збагачуєте цей ґрунт, без нього немає школи» [84]. Отже, професійна компетентність вчителя, виступаючи умовою формування та розвитку його педагогічної майстерності, становить зміст педагогічної культури. В останні роки це поняття все частіше використовується і розвивається педагогами, які займаються вивченням проблем деонтології педагогічної (І.Ф. Ісаєв, Є.В. Бондаревська, В.А. Сластенін та ін.). Проте професіоналізм вчителя, його педагогічна культура все ще зберігаються. не гарантує успіху у здійсненні педагогічної діяльності. У своєму «живому» реальному процесі професіонал постає в єдності із загальнокультурними та соціально-моральними проявами особистості вчителя. Наше дослідження показало, що така єдність є вираженням гуманітарної культури вчителя, яка характеризує цілісність його іміджу.

1.2. Структура, види та функції педагогічної культури вчителя

Учитель завжди є прикладом для учнів. Наскільки успішно він зможе навчати і виховувати дітей, залежить не лише від знання предмета, а й від рівня культури педагогічної.

«Педагогічна культура – це риса особистості вчителя, його поведінка в контексті навчально-виховної діяльності. В окремих випадках говорять і про психолого-педагогічну культуру – специфічну професійну категорію, за

допомогою якої відображається рівень оволодіння вчителем педагогічним досвідом» [43].

Учитель є прикладом для наслідування. Він повинен багато працювати над собою, адже його головне завдання – передати знання на високому рівні, виховувати любов до свого предмета чи професії, навчального закладу, батьківщини.

Аналізуючи таке поняття, як педагогічна культура вчителя, слід зазначити, що основними особистісними якостями, якими повинен володіти вчитель, є висока моральність, інтелект, ерудиція. Хороший викладач завжди доброзичливий, виявляє інтерес до кожного учня. Учитель з високою культурою, послідовний, вдумливо аналізуючий поведінку та вчинки, який може поставити себе на місце учня і допомогти йому, вірить у кожного учня. Хороший вчитель має такі моральні якості: чесність; дотримання принципів; відданість; тактовність; любов до дітей та їхньої праці.

Наявність цих рис характеру характеризує рівень культури вчителя, його здатність впливати на навчальний процес. Культура вчителя передбачає наявність педагогічної спрямованості особистості, що відображає схильність людини до навчальної діяльності, її здатність досягати поставлених цілей. Без широкого кругозору хоча б основи психолого-педагогічної ерудиції, толерантне ставлення, спокій, і самовідданість, бажання вдосконалюватись у своїй професії, вміння організовувати спільну діяльність, вчитель не зможе досягти поставлених цілей. Недостатньо досконало знати свій предмет, потрібно вміти виражати свої знання цікаво і зрозуміло. Формування педагогічної культури має розпочатися з першого курсу університету. А вчитель повинен підвищувати свою кваліфікацію протягом усього часу роботи.

Основними компонентами педагогічної культури є: педагогічний такт; культура мовлення; ерудиція; педагогічна техніка; зовнішній вигляд [66]. Нижче ми розглянемо їх більш детально.

Педагогічний такт – це вміння вчителя правильно висловлювати свої вимоги і запити. Хороший вчитель вміє вимагати виконання певних завдань без грубості чи прискіпливості. Учитель вміє віддавати накази через прохання, але в той же час його прохання не схоже на молитву.

Висока психолого-педагогічна культура передбачає вміння уважно слухати співрозмовника, незалежно від його характеру. Для вчителя не має значення, спілкується він з хлопчиком чи дівчиною, дорослим чи дитиною. Він вислухає свого співрозмовника, навіть якщо висловлювання не зовсім правильні, і тільки тоді висловить свою думку. Знову ж м'яко, без грубості та насмішок.

Одним з основних компонентів педагогічної культури є культура мовлення. Головне для вчителя – це вміння спілкуватися з дітьми і з їхніми батьками. Вчительська професія за типом «людина до людини». Без вміння правильно висловлювати свої думки, правильно їх формувати не може бути й мови про досягнення успіху в педагогічній діяльності. Основними компонентами педагогічної культури є вербальна та невербальна культура спілкування. Вербальне спілкування безпосередньо стосується мовлення та його оформлення. Учитель повинен володіти такими якостями:

- грамотна мова, що передбачає дотримання стилістичних, граматичних та орфоепічних норм української мови;

- виразність – вчитель повинен вміти виразно розповідати, інтонаційно правильно формулювати висловлювання. Виключається одноманітність у викладі матеріалу;

- гучність: вчителю потрібно говорити з тією силою, яка буде оптимальною для даної аудиторії. Тихо говорити не треба, але й кричати не треба;

- чистота мови. Виключається використання в мовленні тавтології, слів-паразитів;

- багатство мови. Для нього характерне вживання синонімів, прислів'їв і

приказок, фразеологізмів [53].

Крім того, говорячи про культуру словесного спілкування, прийнято згадувати про правильність дихання під час мовлення, його чіткість. Педагогічна культура – це цілий комплекс умінь, які усвідомлюються та вдосконалюються роками. Культура невербального спілкування включає жести, міміку, позу, зоровий контакт і дотик. Учитель повинен навчитися керувати своїм тілом, вміти показати, що він відкритий до своїх учнів, уважно їх слухає або чекає відповіді. Хороший учитель може лише одним поглядом показати, що учень не правий.

Однією з головних складових є ерудиція. Хороший вчитель має широкий кругозір. Він може не тільки відповідати на питання, пов'язане з його предметом, але й розповісти багато іншого цікавого, не пов'язаного з його безпосередньою діяльністю. Для розвитку ерудиції вчителю необхідно багато читати, дивитися науково-популярні програми, слідкувати за новинами. Досить часто учні перевіряють своїх вчителів, задаючи їм каверзні запитання, і якщо ви не знайдете на них відповіді, ви назавжди втратите повагу вихованців.

Педагогічна техніка складається з цілого компонента арсеналу. Сюди входить вміння керувати голосом, мімікою, поставою, поведінкою та ставленням до учнів, вміння розуміти інших, співпереживати їм, вміння розкривати творчий потенціал учнів. Учитель, «який досконало володіє педагогічною технікою, може легко і швидко організувати колективну діяльність. Він за розвиток демократичного самоврядування, колективної творчості» [45]. Педагогічна культура – це ставлення вчителя до самого себе: зацікавленість у успішній навчальній і виховній роботі, спрямованість на професійне та особистісне зростання, самоаналіз [74].

Культура педагогічної діяльності приділяє багато уваги зовнішньому вигляду вчителя: це вміння одягатися, виглядати, відповідно до посади. Якщо учитель виглядає акуратно, елегантно одягається, помірно використовує

косметику, він є прикладом для наслідування. Просто згадайте своє ставлення до вчителів. Напевно, ті вчителі, які недбало ставилися до своєї зовнішності, викликали зневагу до себе і до вас. Крім того, говорячи про зовнішність вчителя, варто зазначити, що він має не лише добре виглядати, але й бути впевненим у собі, поважати себе і вимагати від своїх учнів. Педагогічна культура вчителя сприяє виконанню таких функцій:

- передача знань, умінь і навичок;
- розвиток інтелектуальних здібностей вихованців;
- формування світогляду учнів;
- забезпечення свідомого засвоєння моральних навичок і принципів поведінки у суспільстві;
- зміцнення фізичного та емоційного здоров'я;
- формування естетичного смаку.

Науковець Н.В. Кузьміна виокремлює в структурі педагогічної діяльності три взаємопов'язані компоненти: конструктивний, організаційний та комунікативний. Для успішного здійснення цих функціональних видів педагогічної діяльності необхідні відповідні здібності, що виявляються в навичках [42].

Конструктивна діяльність розпадається на конструктивно-змістовну (відбір і складання навчального матеріалу, планування і побудова педагогічного процесу), конструктивно-оперативну (планування власних дій і дій учнів) і конструктивно-матеріальну (проектування навчального процесу) та матеріальна база педагогічного процесу) ... Організаційна діяльність передбачає здійснення системи дій, які спрямовані на включення учнів у різні види діяльності, формування колективу та спільну діяльність. Комунікативна діяльність спрямована на встановлення педагогічно доцільних стосунків між вчителем та учнями, іншими вчителями школи, представниками громадськості, батьками. Проте названі складові, з одного боку, однаково можна віднести не лише до педагогічної, а й практично до

будь-якої іншої діяльності, а з іншого боку, вони не повністю розкривають усі сторони та напрямки педагогічної діяльності.

Конструктивну, організаційну та дослідницьку складові (функції) дослідник А. І. Щербаков відносить до загальнотрудових [88, с. 30], тобто виявляється в будь-якій діяльності. Проте він конкретизує функцію вчителя на етапі реалізації педагогічного процесу, представляючи організаційну складову педагогічної діяльності як єдність інформаційної, розвивальної, орієнтаційної та мобілізаційної функцій. Особливу увагу слід приділити дослідницькій функції, хоча вона належить до загальнотрудової. Реалізація дослідницької функції вимагає від викладача наукового підходу до педагогічних явищ, володіння навичками евристичного пошуку та методами науково-педагогічного дослідження, у тому числі аналізу власного досвіду та досвіду інших викладачів.

Конструктивну складову педагогічної діяльності можна представити як внутрішньо пов'язану аналітичну, прогностичну та проєктивну функцію.

У роботі вчителя будь-якої спеціальності проявляються всі складові чи функціональна діяльність. Їх виконання передбачає володіння вчителем спеціальних навичок.

Загалом психолого-педагогічні знання визначаються програмами навчання. Відображаючи єдність змістової та операційної структур педагогічної діяльності, психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя передбачає досить широкі знання методичних основ педагогіки; закономірності соціалізації та розвитку особистості; сутність, цілі та технології виховання та навчання; закономірності вікового анатомо-фізіологічного та психічного розвитку дітей, підлітків, молоді [88, с. 31]. Тому психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в першому наближенні моделює і реалізує методичку, теорію і технологію педагогічної діяльності, закладає в основи гуманістично орієнтованого мислення вчителя.

Психолого-педагогічні та спеціальні (з предмета) знання є необхідною,

але далеко не достатньою умовою професійної компетентності. Багато, зокрема теоретичні, практичні та методичні знання, є необхідною умовою педагогічних умінь і навичок. Педагогічна майстерність є сукупністю педагогічних дій, які розгортаються послідовно у зовнішньому чи внутрішньому плані, деякі з яких можуть бути автоматизовані (уміння), спрямовані при вирішенні завдань розвитку гармонійної особистості та на основі відповідних теоретичних знань. Таке розуміння сутності педагогічної майстерності має безпосередній зв'язок із практикою підготовки вчителя. По-перше, це визначає провідну роль теоретичних знань у розвитку практичної підготовленості майбутніх учителів, а також єдність теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя. По-друге, вона орієнтується на формування в єдності здатності педагогічно мислити й діяти, які виявляються, відповідно, як система ідеалу та система предметних дій. По-третє, підкреслюється багаторівневість педагогічної майстерності (від репродуктивної до творчої) та можливість їх удосконалення шляхом автоматизації індивідуальних дій [88, с. 31].

Представлене розуміння сутності педагогічної майстерності дозволяє зрозуміти їх внутрішню структуру, тобто це, в свою чергу, відкриває можливості як для поєднання різноманітних педагогічних умінь за різними ознаками, так і для їх умовної декомпозиції в практичних сферах. Наприклад, вміння «вести бесіду» можна розкласти на окремі вміння: визначає тему, найбільш адекватно відображає інтереси та потреби учнів і при цьому враховує провідні навчальні завдання, які стоять перед класом; підбирати зміст, вибирати форми, методи та засоби виховання з урахуванням віку домашніх тварин та конкретних умов; скласти план (ескізний план) і т. д. Таким же чином можна розширити вміння складати план тощо. [88, с. 32].

На сьогоднішній день у педагогічній деонтології існувало кілька підходів до класифікації педагогічної майстерності. Їх можна звести на три великі групи: педагогічні функції (А. І. Щербаков, Н. В. Кузьміна,

О. А. Абдулліна.); про постановку та розв'язання різних класів педагогічних задач (Л. Ф. Спирін, І. Т. Огородніков, та ін.); за етапами управління педагогічним процесом (Л. І. Міщенко, В. А. Сластені, та ін.).

Але частіше дослідники йдуть шляхом механічного протиставлення навичок знань і конкретних навчальних завдань, керуючись формулою, як «уміння – знання в дії». В результаті і в теорії, і на практиці досить великі групи умінь виявляються самостійними (наприклад, при здійсненні естетичного, морального виховання) – підхід можливий, але нераціональний. Тому в педагогіці існує все більше висловлюється думка про доцільність виділення загальних, інтегральних або «наскрізних» умінь, які є невід'ємною складовою діяльності вчителя будь-якої спеціальності в організації будь-якого виду діяльності дітей. та приватні навички. Справа в тому, що бажання обійти загальні навички завжди залишається безуспішним, а список приватних досягає кількох десятків і навіть сотень.

Обмежене поєднання різних підходів до обґрунтування складу педагогічної майстерності диктує логіку побудови моделі професійної компетентності вчителя від більш загальних умінь до конкретних. Ці найпоширеніші навички – це здатність педагогічно мислити та діяти, тісно пов'язані зі здатністю піддавати факти та явища теоретичному аналізу [42]. Ці вміння об'єднує те, що в їх основі лежить процес переходу від конкретного до абстрактного, який може відбуватися на інтуїтивному, емпіричному та теоретичному рівнях. Доведення навичок до рівня теоретичного аналізу є одним із найважливіших завдань підготовки вчителя до творчої діяльності. Досвід свідчить, що система обґрунтовано підібраних вправ для аналізу педагогічних фактів і явищ, спрямованих на розвиток вміння педагогічно мислити і діяти, неминуче веде до розвитку основного, «універсального» навичку, що забезпечує успіх у педагогічній діяльності, вміння розв'язувати педагогічні задачі. Вони мають місце тоді, коли вчитель реалізує всі соціально та професійно обумовлені функції. Незалежно від

рівня узагальнення педагогічної задачі повний цикл розв'язання зводиться до тріади «думати – діяти – думати», яка збігається з компонентами педагогічної діяльності. і відповідні навички. У результаті модель професійної компетентності вчителя можна представити як єдність його теоретичної та практичної готовності. Педагогічні вміння об'єднані тут у чотири групи [43]:

1. Вміння ставити педагогічні завдання, які пов'язані з «перекладом» змісту об'єктивного процесу соціалізації на конкретні завдання навчання та виховання: вивчення особистості та колективу з метою визначення рівня їхньої підготовленості до активного оволодіння нові знання, виявляючи педагогічні впливи та проектуючи на цій основі розвиток колективу та окремих учнів; виділення комплексу навчальних, виховних і розвиваючих завдань, їх конкретизація та визначення домінантного завдання.

2. Уміння програмувати методи педагогічних взаємодій дозволяють побудувати і привести в рух логічно завершену педагогічну систему: комплексне планування виховних і розвивальних завдань; розумний відбір змісту навчального процесу; оптимальний вибір форм, методів і засобів його організації

3. Уміння виконувати педагогічні дії передбачає «...виділення і встановлення взаємозв'язку між компонентами і факторами виховання і навчання, введення їх у дію: створення необхідних умов (матеріальних, морально-психологічних, організаційних, гігієнічних тощо)» [13], здійснення навчально-виховного процесу, що перетворює його з об'єкта в суб'єкт педагогічного процесу, організація та «розвиток спільної діяльності; забезпечення зв'язку школи з навколишнім середовищем; регулювання незапрограмованих зовнішніх впливів» [12, 16].

4. Уміння вивчати процес і результати розв'язання педагогічної задачі вимагає врахування й оцінки результатів педагогічної діяльності: самоаналізу та аналізу ходу педагогічного процесу та дій учителя; визначення нового комплексу домінуючих і підпорядкованих педагогічних завдань.

Отже, педагогічна культура – це низка якостей і вмінь, якими повинен володіти вчитель, щоб успішно вести свою викладацьку діяльність. Учитель зобов'язаний вдосконалюватися постійно і працювати над собою та постійно підвищувати свою культуру вчителя.

1.3. Стан сформованості педагогічної культури сучасного вчителя початкової школи

«Педагогічна культура» як ціннісне поняття ще не «закріпилася» і в науковому дослідженні відбувається перманентний процес її усвідомлення.

Аналіз наукових праць різних дослідників, зокрема О.В. Барабанщиков, О.В. Бондаревська, В.Л. Бенін, В.М. Гриньова, І.Є. Відт, І.А. Зязун, А.А. С.С. Муцинов, Кобенко, А.Н. Чалов, П.М. Щербань свідчить про те, що педагогічна культура як особливе наукове поняття є недостатньою і потребує всебічного розгляду.

Зрозуміло, що педагогічна культура є дуже змістовним поняттям; він містить великий перелік професійно фундаментальних рис особистості вчителя. Найважливішим з них, на нашу думку, є специфічна чуттєва орієнтація вчителя на різноманітні напрями та об'єкти його професійної діяльності, тобто емоційна діяльність, емоційна підсистема ціннісних орієнтацій вчителя. Емоційний стан вчителя, що виражається в таких «чуттєвих установках», як прагнення, бажання, визначення цілей. Цей механізм має ієрархічну структуру, яку можна диференціювати за допомогою таких понять, як емоційна реакція, емоційний стан, емоційне ставлення. Емоції насправді незамінні для прийняття раціональних рішень. Позбавлені емоцій люди можуть виконувати абстрактні інтелектуальні завдання, але практично не можуть міркувати про людські цінності. На нашу думку, усі визначення поняття «педагогічна культура» змістовною сутністю слід класифікувати: ціннісно-особистісне; духовна цінність; професійно-творчі; культурологічний. А ціннісно-особистісні – включають такі визначення, у

змісті яких пріоритетами професійної діяльності є аксіологічні характеристики суспільства, освіти, особистості вчителя, учня, людини в цілому.

Для І.А. Зязюна, професійна культура включає індивідуально розроблені стратегії, засоби орієнтування в дійсності, технології втілення ідей у матеріальні цінності. Він вважає найважливішими складовими професійної культури: системний світогляд і модельне мислення; праксеологічна, рефлексивна та інформаційна зброя; комунікаційна та управлінська компетентність; конкретні предметні завдання [26].

Вчений О.В. Бондаревська розглядає педагогічну культуру як якісну характеристику не тільки особистості окремих вчителів, батьків та інших людей, залучених до навчання і виховання, а й життя і виховних відносин суспільства в цілому. Як явище суспільного життя педагогічна культура охоплює все різноманіття проявів педагогічної дійсності і являє собою ієрархічно складну динамічну систему, складовими якої є певні рівні педагогічної практики, а також педагогічний професіоналізм і педагогічна майстерність. Педагогічна культура є істотною характеристикою цілісної особистості вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності та виховних відносин, що відображає міру вирішення суперечностей «між її науково-педагогічною підготовкою та практичною педагогічною діяльністю» [5, с. 52]. Науковець узагальнює, що структура педагогічної культури складається з рівнів: педагогічно-соціального, педагогічно-наукового, професійно-педагогічного та особистісного. Педагогічну культуру вона вважає більш доцільним визначити як «частину загальнолюдської культури, яка найбільш повно відображає духовні та матеріальні цінності освіти і виховання, а також засоби творчої діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу поколінь». зміни, соціалізація особистості, здійснення навчально-виховних процесів» [5, 55].

Дослідник В.М. Гриньова пов'язує педагогічну культуру з усіма

елементами культури особистості: моральними, естетичними, розумовими, правовими, політичними, екологічними тощо, оскільки вона є невід'ємним показником інших типів культур, їх складовою і в той же час включає їх. Педагогічна культура має дві форми прояву: статичну і динамічну. Статична форма відображає її як існуючий рівень, що забезпечує подальший розвиток. Динамічна форма педагогічної культури виявляється у розвитку вміння реагувати на зміни навколишньої дійсності, самовдосконалюватися відповідно до умов середовища. Гриньова В.М. розглядає педагогічну культуру як цілісну єдність педагогічних цінностей: цінності-цілі та цінності-мотиви, цінності-знання, технологічні цінності, цінності-властивості, цінності-відношення. Вони є своєрідними осями координат, які визначають модель педагогічної культури, спрямовують і коректують діяльність вчителя в соціальному, духовному, професійному та особистісному просторі [15].

Педагог Л. Н. Гуменюк визначає педагогічну культуру як «культуру вчителя, яка складає систему цінностей і правил їхньої поведінки та передбачає оволодіння науковими теоріями, зокрема, педагогічною соціологією та навичками» [24].

Духовні цінності – провідним критерієм є духовність людини, категорично пов'язана з цінностями надіндивідуального порядку.

Знани педагог Г.М. Волков заважає, що педагогічна культура є середовищем матеріальної та духовної культури народу, яка безпосередньо пов'язана з вихованням дітей: колиска і колискові пісні, іграшки та пісні, дитячі знаряддя праці та праця дітей, дитяче харчування та дитяче харчування, правила годування дітей, дитячий фольклор, свята, поради молодій матері, заповіді від предків до нащадків, спортивні змагання підлітків і молоді, ... методика навчання та сукупність поглядів людей на підготовку підростаючого покоління до життя тощо. [10].

На нашу думку, такий етнопедагогічний підхід є правильним, але він дещо звужує зміст поняття «педагогічна культура» і зводиться переважно до

засобів формування свідомості людини в певний віковий період.

Дослідник О.А. Кобенко пише: «Педагогічна культура є не що інше, як тісне поєднання духовності вчителя з його професійною майстерністю і виділяє певну систему складових частин» [33].

Вчені О.А. Кобенко, П.М. Щербань і П.П. Щербань виокремлюють такі складові педагогічної культури як загальна та національна культура; наукова ерудиція; здібність до навчання; педагогічна досконалість; культура мовлення; культура спілкування; педагогічна етика; духовне багатство; наукова організація праці та прагнення до самовдосконалення [33].

Професійно-творчі – уособлюють рівень розвитку особистості вчителя методом професійно-творчої діяльності. Поняття «педагогічна культура» вперше ввів і розкрив до теорії виховання В.О.Сухомлинський у праці «Розмова з молодим директором школи» [83], та у неопублікованій книзі про педагогічну культуру учителя, що знаходиться в особистому архіві (присвячується дружині та колезі по роботі Анні Іванівні). За його дослідженнями, педагогічна культура неможлива без оволодіння багатствами культури загальнолюдської – моральними, науковими, знаннями, естетичними цінностями. Педагогічна культура — це певний ступінь оволодіння вчителем соціокультурним досвідом людства, найглибше знання методології науки і вміння використовувати її достоїнства на практиці в різноманітних інноваційних формах, психологічна підготовленість педагога. Це є широка за своєю структурою та змістом категорія, що пов'язана із загальною культурою особистості та високорозвиненим педагогічним мисленням. В її основі лежить: найглибше знання вчителем власного предмета, спадщина методів дослідження дитини, педагогічна етика, педагогічна творчість, дослідницька робота вчителя, «єдність науки, майстерності та мистецтва».

«Педагогічна культура — це жива творча педагогіка повсякденної праці та педагогіки, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний

світ виховання ніби зливаються з особистістю вчителя. Педагогічна культура — це, образно кажучи, прийом і розвиток взаємодії професіонала з об'єктом його праці. А оскільки предметом нашої праці є найніжніша, найцінніша, що існує в природі – людина, оскільки кожен дотик господаря до предмета праці дає свої наслідки не сьогодні, а в майбутньому, і ці наслідки впливають на все життя людини - стає зрозумілим, наскільки багатограним, майстер нашої педагогічної справи повинен володіти різноманітними інструментами, необхідними для творчості, щоб майстер знав душею і серцем, яким інструментом потрібно користуватися в даний момент. Все це багатогранність, різноманітність, витонченість, зразковий стан інструментів нашої творчості, вміння володіти ними так само тонко, як чудовий музикант володіє скрипкою, все це педагогічна культура» [83].

Сучасники О. В. Барабанщик і С. С. Муцинс визначають сім важливих компонентів педагогічної культури: 1) ідейно-професійна підготовленість вчителя; 2) педагогічна спрямованість; 3) висока моральність та естетична зрілість; 4) гармонійність розвиненого інтелекту; 5) творчі основи педагогічної майстерності; 6) науковий потенціал викладача; 7) педагогічно орієнтоване спілкування та поведінка, спрямованість на самовдосконалення [42].

Дослідник педагогічної культури В.Л.Бенін розглядає його «...як інтегративну характеристику педагогічного процесу, який включає єдність як безпосередньої діяльності людей з передачею соціального накопиченого досвіду, так і результатів цієї діяльності, закріпленої через знання, вміння та інститути такої передачі від від одного покоління до іншого [56].

Вчені Т. В. Іванова, В.К. Суханцева, Н.Є. Воробйов [11], педагогічна культура визначається як невід'ємна якість особистості вчителя, що проектує його загальну культуру у сфері професії. На їхню думку, педагогічна культура – це синтез високого професіоналізму та якостей педагога, володіння методами навчання та наявності культурно-творчих здібностей.

Культурологічний - пов'язаний з передачею педагогами арсеналу матеріальних і духовних цінностей, накопичених людством.

«Культура народів і держав, – заважає І. Зязюн, – як найважливіший показник їх розвитку завдяки особливому культурно-творчій місії вчителя, вчителя, який створює найбільшу, найзначнішу, необхідну цінність – це Людину. Основним критерієм цієї цінності є шанобливе, гуманне ставлення до іншої Особи» [27].

Дослідник В.С. Степін узагальнив, що культура в житті суспільства відіграє таку ж роль, як спадкова інформація (ДНК, РНК) у клітині чи складному організмі [78]. Відомий російський філософ В.І.Шинкарук також робить висновок про освіту як ідеал культурного буття, про зростання культурно-творчої ролі в освіті, а в освіті - у розвитку культури, «проблема єдності освіти і культури набула всесвітньо-історичного значення як проблема. людяності, гуманності культури та культури освіти» [94]. вчені І.Г. Єрмаков і Г.М. Несен переконані, що національна школа ХХІ століття в нашій країніУкраїні відбудеться, коли кожен її учень засвоїть своєрідний етичний кодекс спілкування міжнаціонального, ставлення до інших культур і мов. Деякі його правила та застереження відомі: 1) пізнай себе; 2) знати власну культуру; 3) знати культуру своєї аудиторії; 4) бути чутливим до цінностей, вірувань іншої культури [89].

Щодо порівняльних підходів, то М.Ю. Красовицький, досліджуючи розвиток сучасної освіти у США, зазначає, що «...теоретики американської школи бачать її стратегічні цілі в таких напрямках: сприяння єдності процесів індивідуалізації та соціалізації особистості, залучення школярів до високих моральних цінностей; розкриття та розвиток потенціалу особистості; забезпечення здатності домашніх тварин реагувати на нові виклики» [41].

У ході М.І. Михальченко, І. Д. Беха, Є.П. Валіцька, Г.Ф. Карпова, І.А. Колеснікової, З. І. Равкіна та інших науковців зустрічається таке трактування поняття педагогічної культури, в якому вона розглядається як частина

загальної людської культури, а її змістом є світовий педагогічний досвід, зміни культурних епох і освітніх парадигм, історії педагогічної науки [3].

«Поняття педагогічної культури включає, - підкреслює А.М. Чалов - суспільні відносини між людьми для створення і розвитку продуктів культурної діяльності; знання, що виражають його специфіку (педагогічна грамотність, обізнаність, обізнаність, знання тенденцій розвитку наукової педагогічної думки); педагогічна освіта» [92].

Отже, на думку вчених, у педагогічній культурі, в якій втілюється програма соціального наслідування, можна виділити три рівні: реліктовий; відповідний; потенціал.

Висновки до розділу 1

Перший містить педагогічні установки, норми, форми і засоби педагогічного процесу, викликані до життя попереднім періодом-епохою, але які продовжують існувати за інерцією в наступні епохи, навіть якщо вже немає об'єктивних підстав для їх функціонування.

Другий рівень (фактичний) є прикладом навчально-виховної діяльності, зумовленої вимогами суспільного замовлення, де форма та структура і зміст, відповідають принципу «тут і зараз». Це педагогічні перетворення в системі, які витримують жорсткі норми, вимоги, правила, такі як «навчати» і «як навчати» в конкретних умовах. Це рівень функціонування освіти.

Третій рівень — педагогічна інновація, мета якої — підготувати освітню систему до вимог майбутнього.

Отже, за твердженням науковців, у педагогічній культурі, в якій втілена програма соціального наслідування, можна виділити три рівні: 1) реліктовий; 2) актуальний; 3) потенційний.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

2.1. Організація психолого-методичних заходів з метою підвищення рівня теоретичної обізнаності й підсилення практичного досвіду з проблем формування педагогічної культури

Організація підготовки учителів задля підвищення рівня теоретичних знань з проблем формування культури вчителя відбувається шляхом вивчення досвіду вчителів-класиків, сучасних вчених, під час конференцій, педагогічних читань, зустрічей з учителями, психолого-педагогічних семінарів, педагогічних рад та безпосередньо під час проведення експертизи літератури та педагогічної преси.

На сучасному етапі вирішення проблем підготовки вчителя до виконання професійних функцій не можна відокремлювати від історії розвитку педагогічної думки у країні без використання практичної й теоретичної спадщини вчителів минулого.

Однією з найактуальніших у педагогіці та філософії освіти є проблема професіоналізму, культури та духовно-моральної особистості вчителя. Вирішення завдань, які покладає на вчителя сучасне суспільство, неможливе без урахування досвіду попередніх поколінь педагогів.

Протягом останнього десятиліття увага вітчизняних педагогів була повернута до розвитку освіти, школи та педагогічної думки в період кінця XIX – початку XX ст. загалом і проблеми викладання, в т.ч. Погляди педагогів цього періоду на питання особистості вчителя, його професійної підготовки знайшли відображення у працях Л. Березовської, Н. Дем'яненка, Є. Панасенка, І. Пінчука, Н. Побірченко та ін. , особистість, образ, ідеал вчителя розглядається загалом, без акценту на ступеню школи.

Проблема вчителя привернула увагу вітчизняних громадських і освітніх педагогів, діячів, зокрема, Н. Демкова, Б. Грінченка, А. Комарова, С. Миропольського, Т. Лубенця, Л. Соколова, С. Русової, Й. Чепіги та ін. У їхніх працях простежується думка, що учитель відіграє важливу роль у підготовці дитини до дорослого життя, відповідає за кожну долю дитини, за суспільство, державу, підрастаюче покоління. Отже, від результатів його праці залежить майбутнє всього народу. Тому питання про те, хто може бути вчителем початкових класів, яким вимогам він повинен відповідати, набули в умовах боротьби за демократизацію народної освіти, створення нової школи, особливої актуальності.

Вивчення та аналіз робіт цих вчених показує, що вчителі початкових класів розглядалися як центральна фігура освітнього процесу. В його обличчі вони побачили не лише вчителя, який навчає писати, читати й рахувати, а й вихователя, організатора дитячої діяльності, активного учасника спілкування, дослідника педагогічного процесу. Повноваження вчителя великі й важливі, бо «він навчає і виховує дітей, карає й винагороджує, керує ними, дає їжу потребам розуму й серця дитини» [51]. А від того, якою буде людина поруч із учнями, залежить їх подальша доля, розвиток, гарне виховання та навчання.

Розглядаючи педагогіку не тільки як науку, а як мистецтво, названі вчителі, як і їхні попередники (А. Дістервег, М. Корф, І. Песталоцці, К. Ушинський та ін.), вважали, що діяльність вчителя має бути креативний. Він не повинен допускати формалізму і копіювання, а бути творцем живого педагогічного процесу, майстром своєї справи. Тому професія вчителя, як будь-яка інша, потребує відповідних здібностей, таланту, покликання. «Хто хоче вивчати мистецтво, - підкреслював С. Миропольський, - повинен мати для цього здібності чи талант» [51, с. 2]. Отже, першою вимогою, яка вважалася важливою умовою педагогічної діяльності, була наявність педагогічних здібностей.

Доведено, що здібності людини до педагогічної діяльності, на думку С. Миропольського та Л. Соколова, виявляються переважно в дитинстві: дитина грається в школі, прагне навчити інших, допомогти слабшим у засвоєнні знань, виявляючи при цьому терпіння і задоволення і задоволення від гра. Але часто буває, що педагогічні здібності виявляються лише через безпосереднє знайомство з професією вчителя. Людина усвідомлює, що може наповнити душу дитини добром і радістю, і як «зачарований лицар» більше не може відірватися від цього. Здатність до педагогічної діяльності виявляється в умінні просто, чітко й переконливо розповідати, організовувати діти і т. д. Вірною ознакою «дару» викладання є любов до дітей, здатність до роботи з ними, задоволення від їхньої роботи.

Питання педагогічного покликання залишається актуальним і сьогодні, адже той, хто не відчуває любові та потягу до професії, а вчить лише тому, що йому не було куди піти чи не було вигіднішого заняття, є «сам мучеником і мучителем». діти». Такий учитель «незадоволений усім; його обтяжує скромна доля вчителя; він втомився від дітей, до яких не має любові; саме навчання не дає йому радості; він постійно зайнятий ідеєю знайти професію більш вигідну і, не знайшовши її, вважає себе жертвою, хоча насправді жертвою є школа» [51, 2-3].

Проте, успіх педагогічної діяльності не визначається одним лише покликанням., адже учитель початкової школи повинен бути всебічно освіченим. Значне місце в системі його професійної підготовки мають посідати педагогічні та методичні знання, що містять ґрунтовне вивчення загальної педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання. Звичайно, ці знання, як справедливо зауважив Л. Соколов, ще не створюють хорошого вчителя, але володіючи ними, він зможе краще і впевненіше виконувати свої обов'язки. При цьому, наголошував С. Миропольський, щоб бути майстром своєї справи, треба не лише набути ґрунтовних теоретичних знань, а й набути практичних навичок. Тому він порадив майбутньому

вчителю вивчати досвід інших вчителів, спостерігати за методами, прийомами та засобами їх навчання, а також проводити уроки самостійно.

Формування особистості вчителя – складний і тривалий процес, який не завершується оволодінням певним обсягом знань. Якою б не була підготовка, вчитель повинен постійно поповнювати свої знання, прагнути до самовдосконалення, щоб бути в ногу з часом і відповідати своєму високому і почесному званню. Тому важливою, професійно значущою рисою вчителя початкових класів Н. Демкова, А. Комаров, Т. Лубенець, С. Миропольський, С. Русова, Л. Соколов, Ю. Чепіга вважали самовдосконалення, яке вважалось гармонійне поєднання самовиховання та самовиховання.

Самоосвіта, за словами С.Миропольського, є наступним ступенем освіти, постійним і безперервним, а це веде вчителя до професійного росту ‘, застерігає від рутини, спонукає до руху вперед. Звідси його тверде переконання, що вчитель з перших днів перебування в школі має систематично підвищувати свій освітній рівень. Серед засобів самоосвіти Т. Лубенець [45], М. Демков [19], Л. Соколов [75], С. Миропольський [51] виділили читання літератури, спостереження та взаємоспілкування вчителів.

Важливими засобами самоосвіти вчителя є читання літератури, серед якого першочергове місце повинні посідати праці з етики, філософії, педагогіки, психології, історії педагогіки та викладання предметів у початковій школі. Особливий акцент був зроблений на ознайомленні з художньою літературою (насамперед рідною) яка краще відображає думки, почуття, настрої, прагнення українського народу і є невичерпним джерелом пізнання його культури та історії.

Учитель, вважав Л. Соколов, зобов'язаний стежити за появою новітніх педагогічних праць і статей у періодичних виданнях. Але вивчати їх варто не одночасно, а поступово, при цьому узагальнюючи, порівнюючи, роблячи висновки. Читання розвиває і систематизує думку, сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу [75]. С. Миропольський радив під час читання

дотримуватися правил, зокрема: читати систематично, викладати прочитаний матеріал, зосереджуючись на важливих ідеях та основних положеннях твору. Розвиток науково-педагогічної та художньої літератури не лише доповнить і розширить знання вчителя, а й підтримає його прагнення до самовдосконалення [51]. Також засобів самоосвіти є взаємне спілкування учителів, що забезпечує їх єдність, обмін досвідом, обговорення та вирішення складних питань, що виникають у процесі навчання та виховання. Особливої підтримки та спілкування, на думку Т. Лубенця та Л. Соколова, потребують сільські вчителі, які з об'єктивних причин часто самотні, а їхня школа – «приємний, але слабкий навчальний оазис серед оточуючого невігластва» [19; 45]. У результаті спілкування з колегами сільські вчителі обмінюються педагогічним досвідом, зміцнюють свій внутрішній потенціал. Все це підтримує любов до вчительської професії.

Різноманітні форми спілкування вчителів є передумовою самозростання професійного та самовдосконалення. Це є педагогічні курси, з'їзди, де вони можуть удосконалити свої теоретичні та практичні знання та вміння, удосконалити методичну базу, а також познайомитися з новими досягненнями психології, педагогіки та інших наук, практикою учителів, отримати відповіді на захоплюючі запитання, висловлюють свої думки щодо актуальних проблем початкової освіти.

Поряд із самоосвітою вчитель повинен приділяти особливу увагу вдосконаленню свого внутрішнього світу, морального життя. «Яка ціна його педагогічних знань», — писав Я. Чепіга про вчителя, «коли він п'яниця, шахрай і взагалі нечесна, груба людина? Здатність викладати не є кінцевим ідеалом вчителя. Недостатньо передати якесь сухе мертве благородство, треба прищепити дитині найкращу людину, вкласти в неї свою високу душу» [93, с. 10]. Отже, щоб бути справжнім прикладом для учнів, а також виховувати в них найкращі моральні якості, вчитель повинен сам досягати високих загальнолюдських чеснот шляхом постійної роботи над вихованням,

удосконаленням і вдосконаленням своїх здібностей, виробленням міцного характеру. . Розглянемо моральні якості вчителя, які є важливими умовами його успішної педагогічної діяльності.

Починаючи з молодшого шкільного віку, властиві рухливість, жвавість, вразливість, підвищена емоційність, відволікання на сторонні речі невміння узгоджувати свої дії з нормами шкільного життя та ін., вчитель початкових класів повинен володіти такими якостями, як терпіння і самовладання. Наприклад, порушення шкільної дисципліни та інші дії здебільшого пояснюються, на думку Л. Соколова, не злим умислом, а нестійкістю волі разом із «особливою вразливістю всієї природи дитини» [75, с. 17].

Враховуючи це, різкість, нетерпимість, гнів, дратівливість та інші афекти по відношенню до вчинків дітей призводять до ізоляції та недовіри до дітей. За будь-які дитячі помилки вчитель повинен контролювати їхні емоції та почуття, а не карати дітей. Навіть у несподіваних ситуаціях потрібно стримуватися від недоречних спалахів, намагатися бути спокійним, уникати відволікання та безпорадності перед учнями. Звісно, це непросто, але постійна робота над собою, самоаналіз і самоаналіз допоможуть вчителю виховувати терпіння і самовладання.

Професійною якістю вчителя початкової школи повинно бути справедливість, адже будь-яка упередженість і суб'єктивізм обурюють дітей та ранять їх душу і шкодять у навчальному процесі. «Там, де немає справедливості, добрі стосунки втрачені назавжди» [93].

Для досягнення справедливості Т. Лубенець, А. Комаров, Я. Чепіга, Л. Соколов, та ін радили вчителеві не сприймати дітей через призму власних оцінок, а об'єктивно оцінюючи їхні знання та дії, пред'являти ті самі вимоги до всіх виправдовуйте свої похвали та звинувачення, уникайте педантичності та формалізму. Дітей не можна ділити на «улюбленців», яким прощають будь-які недоліки, а позитивні вчинки переоцінюють або «нелюблять». Для виховання справедливого ставлення до дітей Я. Чепіга рекомендував

вчителю «розвивати духовний слух до дітей», почуття інших», «навчити переживати страждання чужої душі», «схилити його серце до життя. Тоді з'явиться природне розуміння справедливості» [93, 15].

Однією із складових іміджу вчителя є вимогливість, яка вважалася важливою умовою успішної роботи. Але вчитель має висувати високі вимоги до себе, бо не можна вимагати від інших того, чого сам не вимагає. Вимагаючи від учнів виконання своїх обов'язків, він повинен подавати в цьому приклад: працювати сумлінно, бути організованим, ретельно готуватися до уроків, підтримувати робочий, веселий настрій, постійно працювати над собою. Ця якість, на думку А. Комарова [37], не заважає вчителю користуватися любов'ю та повагою учнів, а навпаки, сприяє посиленню почуттів. Учитель повинен бути непохитним, твердим та послідовним у вимогах до учнів. Також Н. Демков зазначав, що педагогічна вимогливість має бути розумною [19].

Аналізуючи діяльність вчителя, науковці підкреслили, що справжній учитель повинен володіти педагогічним тактом, тобто «правильно будувати свої стосунки з учнями, захищати честь і гідність кожного учня, поважати його особистість. Необхідною умовою оволодіння педагогічним тактом вони вважали вивчення характеру дитини, її «тонкої душевної організації», індивідуальних особливостей, настроїв і переживань» [19].

Знання та розуміння особистості кожного учня допоможе вчителю уникнути нетактовних дій, знайти до них правильний підхід. У спілкуванні з учнями вчитель повинен завжди зважувати кожне слово, діяти з великою обережністю і проникливістю, бути винахідливим, вміти швидко знаходити в кожному конкретному випадку відповідний тон, погляд, жести.

Крім того, вчитель повинен мати постійний характер. Бо, як справедливо зауважив С. Миропольський [51], лише людина, яка має суворі правила, з якими узгоджуються її слова, думки та вчинки, у будь-який момент знає, чого хоче і як знайти засоби для досягнення бажаного, може принести до

рішучих людей, жорстких, енергійних. Можна висунути ще багато вимог до вчителя, але якщо є основні, як вважав Л. Соколов, додадуться інші [75].

Отже, аналіз робіт вітчизняних вчителів показує, що імідж вчителя початкових класів – це не тільки його інтелектуальний і моральний розвиток, а й здатність до володіння педагогічним мовленням, поведінкою, настроєм, виразною зовнішністю.

Педагогічне мовлення є важливим засобом спілкування та одним із основних інструментів роботи вчителя. Тому його мовлення має характеризуватися чіткою дикцією, дотриманням орфоепічних норм. Темп мови повинен бути живим, але неквапливим, щоб слова не випереджали думки. У навчальному процесі вчитель повинен уникати одноманітності та одноманітності, оскільки це втомлює учнів.

Важливим чинником у педагогічному мовленні є голос, яким потрібно навчитися керувати, зробити його слухняним. С. Миропольський радив учителю вчитися голосно, щоб усі учні чули його, але уникати крику. Вчитель повинен стежити за культурою мовлення і вимагати від своїх учнів [51].

Оскільки учні початкових класів від природи відрізняються жвавістю і рухливістю, то вчитель повинен бути активним і енергійним, адже млявий і повільний вчитель змушує дітей нудьгувати і страждати від дитячої рухливості. Крім того, вчитель повинен подбати про його зовнішній вигляд. Його одяг має бути простим і акуратним, «все ексцентричне, гостре, негармонійне має бути усунено, щоб не відволікати увагу учнів і не показувати їм приклад порядку та зовнішнього виховання» [75, с. 21]. У всьому має бути міра і такт.

Взагалі зовнішність хорошого вчителя, як зазначає С. Миропольський, характеризується: «тяжкістю, спокоєм і повагою в рухах, жорсткою ходою, прямим, відкритим поглядом, чітким, виразним мовленням; вміння поводитися гідно і водночас мати ласкаве, доброзичливе вираження» [51, с.

23-26]. Не варто ставитися до цих вимог як до дрібниць. Учитель повинен бути уважним, завжди пам'ятати, що діти помічають кожен його рух і прислухаються до кожного слова. Молодші школярі схильні до копіювання та наслідування, вони дуже сприйнятливі до всього, що їх оточує, і багато чого запозичують у тих людей, з якими вони постійно спілкуються, зокрема від свого вчителя. Особистість вчителя, на думку С. Миропольського, завжди є предметом вивчення учнів, і якщо вона глибока і багата, то має незмірну привабливу силу, якщо порожня і поверхня, то відштовхує, але в будь-якому випадку її вплив не проходить ... безслідно для учнів. Діти наслідують і добре, і погане, тому що ще не вміють об'єктивно оцінювати вчинки дорослих, впевнено сприймають почуте, вбирають, не замислюючись, усе, що говорить і робить вчитель, копіюють і наслідують йому на кожному кроці.

Не можна не погодитися з твердженням педагогів про те, що вчитель повинен бути взірцем не тільки для дітей, а й для дорослих, дотримуючись зазначених вимог у повсякденному житті. У суспільстві, підкреслював А. Комаров [37], вчитель має залишатися високою людиною, гуманною людиною, бути справедливим, відвертим, чесним, скромно поводитися серед людей, поводитися з іншими розумно, чемно, без зарозумілості, зарозумілості. У школі й поза школою, у суспільстві й сімейному житті він повинен стежити за собою, способом життя, остерігатися вчинків, які принижують гідність його високого звання.

Для вчителя дуже важливо вміти знаходити взаєморозуміння з батьками своїх учнів, керівництвом школи та духовенством. Тому певний інтерес викликають поради С. Миропольського. Він вважав, що стосунки між вчителем і батьками повинні бути простими, добрими, заснованими на взаємній повазі. Педагог не повинен дивитися на батьків, якщо вони неписьменні та бідні, засуджувати та висміювати їхні звички, упередження, недоліки. Йому потрібно поводитися так, щоб батьки бачили в ньому

хорошого радника, розумну, скромну, підтримуючу людину, яка завжди готова прийти на допомогу. Правильна поведінка вчителя буде високо оцінена батьками, сприятиме підвищенню його авторитету і, водночас, авторитету школи [51].

По відношенню до шкільного начальства вчителька радила бути поважною і чемною, уникати лицемірства і лестоців, що принижують гідність вчителя. Як глибоко віруюча людина, він вважав, що вчитель повинен з належною повагою ставитися до людей духовної статі, звертатися до них за порадою і допомогою. А сам учитель повинен не тільки вірити в Бога, відрізнятися чистотою і твердістю християнських поглядів і переконань, а й відстоювати їх у житті та прагнути жити за християнськими канонами, бути прикладом для своїх учнів у виконанні релігійні обов'язки.

Тому, виконуючи зазначені вище вимоги, вчитель буде користуватися любов'ю, довірою, повагою та авторитетом серед дітей, батьків та громадськості. Знаючи це, він повинен постійно самовдосконалюватися, прагнути до ідеального образу, наскільки це можливо, і перевіряти свою діяльність цим ідеалом. Звісно, повної досконалості досягти неможливо, але прагнення до неї – високий моральний обов'язок кожного вчителя.

Так, «вітчизняні педагоги кінця XIX – початку XX ст., розглядаючи у своїх працях особистість вчителя початкових класів, підкреслювали його важливу роль у процесі навчання та виховання молодших школярів. Вони вважали, що він повинен мати покликання і глибоко любити вчительську професію, знати свою справу, любити дітей, бути добрим, терплячим, справедливим, вимогливим, глибоко вивчати особистість кожного учня. Учитель повинен постійно працювати над собою, самовдосконалюватися, бути прикладом для своїх учнів, батьків, громадськості. Створений образ справжнього вчителя не втратив своєї актуальності й сьогодні» [5].

Крім вивчення досвіду вчителів-класиків і сучасних науковців, формування культури вчителя може здійснюватися під час конференцій,

педагогічних читань, зустрічей з учителями, семінарів, педагогічних рад, під час вивчення літератури та педагогічної преси.

Отже, теоретичний семінар – «це форма, яка забезпечує методичну підготовку вчителів з метою формування в них умінь самостійно оцінювати педагогічні явища і факти. Водночас семінари сприяють вивченню сучасних педагогічних теорій, єдності їх теоретичної та практичної підготовки. Це досягається шляхом визначення конкретних конструктивних пропозицій щодо вдосконалення практики навчання і виховання учнів, організації самоосвіти вчителів» [25].

Педагогічні читання є завершальною формою науково-методичної роботи. Вони виробляються за результатами певного періоду часу чи у зв'язку із завершенням певного етапу роботи. У своїх доповідях, рефератах, повідомленнях викладачі інформують колег про результати своїх досліджень з тієї чи іншої проблеми. Учні знайомляться з новою інформацією, співвідносять її з власними досягненнями, обмінюються досвідом, розширюють свій педагогічний кругозір. Їх готує науково-методична рада школи, яка визначає теми доповідей і виступів, організовує консультації, бібліографічні огляди, виставки літератури та передового досвіду вчителів. Усі планові доповіді та виступи зазвичай апробуються у шкільних методичних об'єднаннях чи кафедрах.

Професійна підготовка вчителя не закінчується в стінах педагогічного навчального закладу. Це триває протягом усього професійного шляху вчителя. Знання, отримані вчителями в процесі навчання, потребують осмислення та перевірки у школі. Сприяє цьому організована спеціально система наукової й методичної роботи.

Окрім того, нове поняття «науково-методична робота» вводиться через те, що для сучасних загальноосвітніх шкіл і особливо навчальних закладів нового типу характерні ці форми наукової роботи, зокрема проведення експериментальних досліджень на широкій основі; засвоєння інновацій, які є

близькі до досвіду цієї школи; розробка довгострокових пілотних проектів тощо.

Як цілісна динамічна система науково-методична робота складається з двох підструктур: навчальної, методичної й науково-дослідної, тісно взаємопов'язаних і взаємозалежних. Навчально-методична підструктура спрямована на підвищення професійно-педагогічної культури вчителів та комплексне методичне забезпечення навчально-виховного процесу; дослідницька підструктура стимулює процес створення та впровадження нових технологій навчання і виховання, нових педагогічних ідей, забезпечує експериментальну перевірку їх ефективності [23]. Серед видів педагогічних і методичних заходів з метою активізації практичного досвіду формування педагогічної культури вчителі виділяють практикуми, методику уніфікації, тренінги, інструктивно-методичні наради, науково-практичні конференції, взаємовідвідування уроків тощо. Отже, практикуми є формою навчання вчителів, класних керівників, вихователів, змістом якої є спостереження та аналіз відкритих уроків, інших форм виховної роботи; спостереження та аналіз проведеної колективної творчої роботи, вирішення педагогічних ситуацій і проблем. У ході практикуму вчителі опановують методику спостереження за уроком або навчальною роботою, вчать здійснювати їх систематичний аналіз. В останні десятиліття особливо активізувалися практичні справи у формі ділових, рольових, організаційно-активних ігор, різного роду тренінгів.

На конференції обговорюються теоретичні та практичні питання навчання та виховання, які мають переважно міждисциплінарний характер. Наприклад, «Формування громадянської культури учнівської молоді», «Шляхи підвищення ефективності уроку» [33]. Так, якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, у нього не може не розвиватися інтерес до теоретичного осмислення свого досвіду, бажання пояснити причинно-наслідковий зв'язок між знаннями учнів та його педагогічною культурою.

Найкращі звіти шкільних педагогічних читань, науково-практичні конференції рекомендовані для районних, а потім обласних, республіканських педагогічних читань і науково-практичних конференцій.

Найпоширенішою формою науково-методичної роботи груповою є методичні об'єднання або кафедри викладачів. Вони організовані за територіальним принципом (шкільні, міжшкільні, кластерні, районні), за типами шкіл, предметами та їх циклами. Також у школах методичні об'єднання створюються за наявності трьох вчителів і більше однієї спеціальності. Якщо в одній школі вчителів менше трьох, утворюються міжшкільні методичні об'єднання, які очолюють дуже компетентні, авторитетні вчителі-методисти або старші вчителі [21].

Зміст роботи методичних об'єднань включає питання підвищення рівня навчально-виховної роботи та знань учнів; обговорення методів навчання, які використовуються різними вчителями; впровадження передового педагогічного досвіду та досягнень педагогічної науки; розробка шляхів впровадження інновацій; обговорення найскладніших розділів і тем нових програм і підручників; організація позакласної роботи з учнями у позаурочний час (проведення олімпіад, конкурсів, аукціонів знань, публічних оглядів знань тощо); професійна допомога молодим викладачам; вироблення єдиної позиції викладання предмета [16].

Методичні об'єднання готують теми та види творчих контрольних робіт для перевірки знань учнів, систематично скорочують знання учнів за основними розділами програм різних класів, обговорюють результати контрольних робіт з метою своєчасного надання допомоги вчителю та учням. Основними формами роботи методичних об'єднань можуть бути: заслуховування та обговорення доповідей з актуальних питань, огляд нової наукової та педагогічної літератури, обговорення цікавих публікацій; проведення відкритих уроків та практичних вправ (розв'язування задач, виконання лабораторних робіт, використання технічних засобів); організація

консультацій; заслуховування звітів вчителів, вихователів, класних керівників; участь в атестації викладачів; участь в узагальненні, у вивченні, та впровадженні педагогічного досвіду; вивчення, проведення контрольних зрізів успішності і якості знань учнів; прийняття рішень щодо морального та матеріального заохочення вчителів, вихователів, класних керівників тощо «Першими помічниками адміністрації школи в організації внутрішньошкільної методичної роботи є вчителі, які досягли певного високого рівня педагогічної майстерності, творчо працюючі вчителі. Очолюють шкільні методичні об'єднання, керують роботою проблемних семінарів, практикумів, творчих колективів, проводять майстер-класи тощо» [17].

Зменшує розрив у рівнях методичної майстерності його учасників ефективність роботи методичного об'єднання, тому останнім часом стало практикою після відвідування уроків вчителів керівниками шкіл створювати такі чотири динамічних методичних об'єднання (можливо, якщо змінюються умови, інша):

А група – вчителі, які бажають і вміють творчо працювати – «Школа вищої методичної майстерності». Зміст роботи цієї групи – інформація про нові напрями, ідеї, що виникають у педагогічній практиці, пропаганда нових педагогічних ідей, їх творчий розвиток, проведення відкритих уроків, виховних заходів, їх самоаналіз тощо» [15].

Б група – це вчителі, які бажають творчо працювати, але відчують труднощі в роботі – «Школа підвищення кваліфікації». Зміст роботи цієї групи – аналіз, дослідження складнощів у роботі вчителів, організація їх самоосвіти; проведення навчальних практичних занять (відкритих уроків, ділових ігор, майстер-класів тощо) з метою набуття особистого досвіду роботи, виявлення перспектив.

В група – молоді вчителі-початківці – «Школа становлення молодого вчителя». Основним змістом роботи є вивчення технології сучасного уроку

та навчальної діяльності.

IV група – вчителі, які працюють формально, які не вміють і не хочуть працювати творчо – «Школа формування позитивної мотивації до творчості». Змістом роботи цієї групи є стимулювання сумлінної праці, створення системи заходів, , навчання вчителів технології сучасного уроку [15].

З Враховуючи склад методичних об'єднань, зміст роботи повинен мати насамперед навчально-методичний характер. Найбільшого поширення набули розгляд нормативних документів з організації навчально-виховного процесу, вивчення навчально-методичних матеріалів, бібліографічні огляди, практичні вправи з учителями тощо.

У процесі організації роботи методичних об'єднань слід використовувати як традиційні, так і нетрадиційні форми і методи: круглі столи, наради та семінари з навчально-методичної тематики, творчі звіти вчителів, відкриті уроки та позакласні роботи, лекції, доповіді, , повідомлення та дискусії з методики навчання та виховання, питань загальної підготовки та психології, проведення предметних та методичних тижнів, взаємовідвідування уроків, організаційно-активних ігор, ділових та рольових ігор, тренінгів, методичних містків, «мозкових штурмів», методичних фестивалі, виставки, конкурси тощо. Діяльність методичних об'єднань спрямована на вирішення таких завдань:

- забезпечити засвоєння і використання найбільш раціональних методів і прийомів навчання і виховання школярів;
- постійно підвищувати рівень загальнодидактичної та методичної підготовки вчителів до організації та здійснення навчально-виховного процесу;
- обмінюватися досвідом ефективної педагогічної діяльності;
- виявляти, пропагувати та впроваджувати нові підходи до організації навчання та виховання; забезпечити постійне засвоєння сучасних досягнень психолого-педагогічної науки і практики;

- створювати умови для самоосвіти вчителів та здійснювати контроль за творчою діяльністю вчителів [39]. Робота методичного об'єднання передбачає:

- діагностика труднощів учителів, вихователів, класних керівників та вибір форм підвищення кваліфікації на основі аналізу потреб;

- розробка рекомендацій щодо змісту, методів і форм організації навчально-виховної діяльності; підвищення ефективності організації навчально-виховного процесу;

- розробка основних напрямів і форм активізації пізнавальної, наукової та практичної діяльності учнів у позаурочний час (олімпіади, конкурси, предметні тижні, аукціони знань тощо);

- удосконалення змісту навчання, рецензування, первинна експертиза підручників, навчальних програм, технологій, методик тощо.;

- вивчення, узагальнення, пропаганда кращого педагогічного досвіду; створення банку даних сучасного досвіду;

- затвердження матеріалів для проведення підсумкової державної атестації у випускних класах;

- моніторинг досягнень учнів, результативності діяльності учасників методичного об'єднання;

- участь в атестації педагогічних працівників [55]. На засіданнях методичних об'єднань рекомендується розглядати, зокрема, такі питання:

- робота з державними стандартами освіти, впровадження основних положень стандартів у практику;

- вивчення та впровадження основних положень нормативних та директивних документів з питань освіти;

- поглиблене вивчення методики викладання певного навчального предмета; попередній розгляд питань методики вивчення комплексних розділів програми з демонстрацією відкритих уроків;

- особливості та методика проведення різних видів занять (уроки,

факультативні, гурткові, позакласні роботи з предмета);

- проблеми та основні шляхи впровадження в навчальний процес нових, комп'ютерних технологій, інтенсивних форм і методів навчання; форми організації самостійної роботи учнів на уроці та поза школою; методика заповнення прогалин у навчальних досягнень учнів; методи стимулювання їх навчальної діяльності;

- вивчення розвивальної педагогічної психології, психолого-педагогічних особливостей дітей різних вікових груп;

- оптимальні методи і методи моніторингових досліджень;

- робота з творчо обдарованими дітьми;

- шляхи подолання перевантаження учнів;

- інформація про новини наукової, методичної, педагогічної літератури

Плани роботи методичних об'єднань «мають відображати результативність та результати методичної роботи за попередній навчальний рік, зокрема, стан виконання навчальних програм, рівень навчальних досягнень учнів тощо» [17].

План має включати завдання методичного об'єднання на поточний навчальний рік, основні напрямки роботи, що впливають із завдань розвитку національної системи освіти, аналіз стану навчально-виховного процесу, теми засідань н. методичного об'єднання. Слід зазначити, над вирішенням якої науково-методичної проблеми працюватимуть учасники методичного об'єднання [63].

План методичного об'єднання може бути складений за блочно-модульним принципом і містити три види (блоки) його діяльності: пізнавальний, тематичний та узагальнюючий.

Заступник директора з навчально-виховної роботи розглядає плани шкільних предметних методичних об'єднань, у разі потреби вносить певні пропозиції щодо їх удосконалення та подає на затвердження директору школи. У разі потреби директор школи пропонує учасникам методичного

об'єднання розглянути та врахувати його рекомендації [8].

Плани роботи методичних об'єднань класних керівників й вихователів розглядає заступник директора школи з навчально-виховної роботи (якщо така посада передбачена штатним розписом) та подає затвердження директору школи. Плани роботи методичних об'єднань затверджуються методичною радою школи. В українських школах застовується така форма методичної роботи, як школа передового досвіду, яка створюється за наявності у педагогічному колективі одного або кількох вчителів – майстрів педагогічної роботи, носії передового педагогічного досвіду. Досвід показує, що робота таких шкіл найбільш ефективна, коли в кожній з них працює 3-5 вчителів, які потребують методичної допомоги. Під час спостереження за уроками, бесідами вони знайомляться з методами та прийомами роботи керівника, складають педагогічні плани, вивчають літературу, здійснюють взаємовідвідування уроків тощо. Практикує зав. школі роз'яснити суть і особливості свого досвіду роботи; практичні вправи, під час виконання яких учні школи вчать застосовувати вивчений досвід. Керівник школи відвідує уроки, позакласні заходи з вчителями-учнями з метою ознайомитися з їхньою роботою та надати їм допомогу практичному оформленні уроків. Така творча співпраця сприяє покращенню роботи не лише учнів школи, а й її керівника [25].

Останнім часом набули поширення майстер-класи під керівництвом найдосвідченіших, творчо працюючих викладачів. Частіше майстер-класи працюють над вдосконаленням методики проведення уроків під умовним девізом: «Кожен урок відкритий». Орієнтовні теми для роботи майстер-класів:

- методи і прийоми уроку, орієнтовані на творчу особистість та її формвання;

- прийоми мотивації й стимулювання навчальної діяльності учнів, які використовуються на уроках математики (рідна мова, фізика, іноземна мова);

- врахування індивідуальних особливостей дитини в процесі навчання;
- диференційований підхід до планування уроків; створення ситуацій успіху у організації навчальної діяльності учнів; боротьба за раціональне використання навчального часу уроку; попередження перевантаження школярів домашніми завданнями;
- здійснення міжпредметних зв'язків у процесі навчання; створення сприятливої психолого-педагогічної атмосфери на уроці;
- розвиток ініціативи та творчості учнів на уроці; удосконалення методичної підготовки до уроку тощо [31].

Дуже ефективно в багатьох школах країни проводяться так звані методичні дні, метою яких є стимулювання педагогічного колективу до підвищення професійної та педагогічної майстерності. У ході таких заходів педагогічний колектив знайомиться з роботою вчителів, створює «скарбничку» шкільних творчих знахідок. Орієнтовна тематика методичних днів – це:

- система роботи з усунення прогалин у знаннях, навичках і вміннях школярів;
- технологія роботи з обдарованими дітьми;
- прийоми й методи програмованого навчання на уроці;
- технологія використання комп'ютерної техніки на уроках;
- блочно-модульна побудова змісту теми;
- шкільний час – це засіб забезпечення здорового способу життя школярів та охорони праці [87].

Для підвищення рівня професійної майстерності педагогів проводяться дидактичні семінари, практикуми, а їхні завдання: ознайомлення з новими педагогічними ідеями, технологіями, основними підходами до організації навчально-виховного процесу, виявлення невирішених проблем у роботі педагогічного колективу.

Орієнтовні теми семінарів:

- індивідуальне та диференційоване навчання учнів;
- тести є однією з форм перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу;
- дидактичне, методичне та технологічне забезпечення уроку;
- використання технологій групового навчання;
- студент і вчитель у навчанні, орієнтованому на учня;
- психологічний та педагогічний аналіз при виявленні інтелекту школярів;
- рівнева диференціація є однією із здоров'язберігаючих педагогічних технологій;
- як взаємовідносини сучасного суспільства відображаються в процесі навчання, виховання, розвитку дитини (школа майбутнього) [86].

Назвемо ще кілька періодичних форм внутрішньошкільної методичної роботи, які мають знайти своє місце в системі методичної роботи:

- методичні оперативники;
- психологічні та педагогічні семінари і проблемні семінари;
- наукові й практичні конференції та педагогічні читання;
- колективні та індивідуальні консультації, наставництво;
- творчі групи;
- тематичні педагогічні ради;
- ряд нетрадиційних методичних заходів (див. нижче) [12]. Завдання адміністрації школи дуже важливе: врахування результатів діагностики педагогічного колективу (яку має проводитися щорічно), вивчення ефективності навчально-виховного процесу, моніторинг роботи педагогічного колективу, потреб і запитів з використанням досягнення психолого-педагогічної науки, практики управління, створити ефективну систему внутрішньошкільної методичної роботи... Передусім передбачається створити систему періодичних колективних і групових форм методичної роботи. Необхідно створити систему, яка б повною мірою враховувала

потреби у підвищенні педагогічної майстерності кожного вчителя і водночас була б оптимальною, здоров'язберігаючою. Не можна забувати і про нормативні вимоги, згідно з якими кожен учитель може залучатися до колективних (постійних і періодичних) методичних заходів не частіше одного разу на місяць (звичайно, про самоосвіту вчителів мова не йде). Слід також прислухатися до поради В. О. Сухомлинського, який вважав, що кожен учитель може займатися позакласною роботою не частіше одного разу на тиждень [81].

Спланувавши внутрішньошкільну методичну роботу, необхідно знайти в ній відповідне місце для кожного вчителя. Звичайно, найбільш досвідчені, творчо працюючі вчителі (вчителі-методисти, старші викладачі, викладачі вищої категорії) очолюють окремі з цих структур (вони виконують функції голів методичних об'єднань, ведуть творчі колективи, майстер-класи, проблемні семінари тощо), інші - активно беруть участь у будь-якій із цих структур. Слід зазначити, що одночасно з формуванням структури внутрішньошкільної методичної роботи вирішується ще одне питання: до роботи на довірі, самоконтролі допускаються деякі з найбільш кваліфікованих педагогів. Вирішити це питання допоможе анкетне опитування вчителів (додаток Л).

Колективним громадським професійним органом, що об'єднує на громадських засадах професорсько-викладацький склад школи з метою керівництва науково-методичною роботою, є науково-методична (методична) рада, яка створюється на базі шкільного методичного кабінету. До такої ради, склад якої затверджується директором школи, входять наступні особи:

- заступник директора школи з навчально-виховної та науково-методичної роботи – голова ради;
- методисти районного (міського) методкабінету, обласного інституту післядипломної освіти та педагогічних працівників за згодою; та завідувач шкільного методичного кабінету;

- керівники шкільних методичних об'єднань чи творчих колективів, інших методичних форумів;
- найдосвідченіші вчителі-новатори («вчителі-методисти», «старші вчителі», викладачі вищої категорії);
- дослідники, які співпрацюють зі школою тощо [85].

Виділимо основні функції науково-методичної ради школи:

I. Організаційно-педагогічні:

- сприяти пошуку та використанню в навчально-виховному процесі сучасних організаційних форм, методів і прийомів навчання і виховання, нових освітніх технологій;
- створити колектив однодумців, які працюють над постійним професійним самовдосконаленням, підвищенням продуктивності педагогічної праці;
- розгляд планів, програм, проектів усіх методичних відділів, їх затвердження;
- координація методичної роботи з іншими відділами професійно-технічної освіти – кластером, обласними методичними об'єднаннями, рай-методкабінетом, інститутом післядипломної освіти вчителів;
- організація самоосвітньої роботи вчителів, самовдосконалення та самореалізації їх особистості;
- цілеспрямована робота з молодими спеціалістами;
- проведення первинної експертизи стратегічних освітніх документів (навчальних планів, програм, підручників тощо) [95].

II. Інструктивно-методичні:

- «інструктаж і консультування вчителів з питань виконання нормативних, директивних документів, організації навчально-виховного процесу;
- оперативне інформування вчителів про досягнення психолого-педагогічної науки, кращий педагогічний досвід педагогічних працівників

району, області, країни» [17] .III. Пошук і дослідження:

- стимулювання ініціативи та активізації творчості педагогічного колективу до науково-дослідницької, експериментальної та іншої творчої діяльності, спрямованої на вдосконалення, оновлення та розвиток навчально-виховного процесу в навчальному закладі та роботи вчителя;
- контроль процесу та результатів комплексних науково-дослідних проектів, експериментів, що проводяться в навчальному закладі;
- розроблення та узгодження підходів до організації, здійснення та оцінювання інноваційної діяльності в школі;
- організація консультування вчителів з проблем інноваційної діяльності, дослідження, підвищення кваліфікації [20].

IV. Вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду:

- вивчення професійних досягнень педагогів, узагальнення прогресивного досвіду кожної людини та впровадження його в практику роботи колективу;
- створення умов для використання діагностичних методик і моніторингових програм у роботі вчителів для прогнозування, узагальнення та оцінювання результатів педагогічної діяльності [77].

Протягом навчального року проводиться 5–6 засідань науково-методичної (методичної) ради школи. План роботи методичної ради школи складається на навчальний рік і спрямований на вдосконалення науково-теоретичної, методичної та практична підготовка вчителів, їх загальнокультурний рівень. При цьому слід враховувати фактичний стан справ у педагогічному колективі, актуальні проблеми, над якими працюють педагоги району, області, зміст і методичну діяльність відповідних методичних, науково-методичних установ [49] . . Орієнтовний план засідань науково-методичної ради школи представлений у заявках (додаток Ж).

Відкриті уроки є однією з колективних форм методичної роботи, їх метою є підвищення кваліфікації всіх вчителів. Основні завдання відкритих

уроків: впровадження в практику вчителів передового педагогічного досвіду та результатів досліджень педагогічної науки, спрямованих на вирішення проблем, що стоять перед вітчизняною школою. При аналізі та обговоренні відкритих уроків необхідно забезпечити цілеспрямованість дискусії, науковий аналіз, дотримання принципів у поєднанні з доброзичливістю в критичних зауваженнях, поєднання аналізу уроку з практичними рекомендаціями, підведення його результатів кваліфікованими спеціалістами.

Важливе значення для підвищення педагогічної майстерності вчителів має взаємне відвідування вчителями уроків. Якщо молодий і недосвідчений учитель відвідає урок, який веде старший колега, то він може збагатити свій методичний багаж. Якщо досвідчений учитель відвідає урок менш досвідченого колеги, він зможе порадити йому, як покращити той чи інший момент уроку. Можливо, досвідчений викладач знайде щось корисне для себе з молодшим колегою [40].

2.2. Професійна самоосвіта й самовдосконалення, презентація досвіду та дотримання сформованого іміджу

Професійна самоосвіта та самовдосконалення та презентація індивідуальної спадщини вчителя початкової школи, сучасного вчителя відбувається через захист педагогічних ідей, проведення методичних фестивалів, творчих звітів, виступів на семінарах, випуску методичних бюлетенів.

У науково-методичній діяльності педагогічних колективів застосовуються й нетрадиційні форми запровадження нових педагогічних ідей, зокрема – як мозковий штурм, методичний ринг, методичний фестиваль, педагогічний КВК, творчий звіт майстрів педагогічної справи, спеціальні творчі тренінги; ігри, такі як Auction of Ideas, Press Boy, Referendum тощо.

До атестації вихователів використовуються творчі звіти вчителів.

Звітуючи перед педагогічною радою, вчитель ділиться своїми висновками, передовим методичним досвідом, знайомить інших педагогів із технологією власного досвіду.

Підвищення рівня професійної компетентності є одним із основних напрямів реформування системи освіти. Основні нормативні та правові документи Міністерства освіти і науки України засвідчують:

- «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень та педагогічну майстерність й загальну культуру» (Закон України «Про освіту»);

- «Підготовка педагогічних й науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення є важливою умовою модернізації освіти» (Національна доктрина розвитку освіти) [9]. Виходячи з цього, основними завданнями післядипломної педагогічної освіти та методичної служби були питання стимулювання самоосвіти та саморозвитку педагогічного колективу та своєчасної методичної допомоги в цьому напрямку.

Отже, основною формою підвищення професійної компетентності учителя є: професійне самовдосконалення чере цілеспрямовану самоосвітньої діяльності.

Сучасна педагогіка потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних творчо підійти до організації навчально-виховного процесу та досягти якісних результатів.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про необхідність досконалої організації та управління самоосвітньою діяльністю педагогів [91].

Тому одним із завдань післядипломної освіти педагогів є удосконалення роботи у міжкурсний період згідно теми самоосвітньої діяльності через стимулювання самоосвіти, саморозвитку й пошуку шляхів самореалізації особистості учителів. Педагогічний колектив повинен бути здатним до постійного самовдосконалення, орієнтованого на відповідність динаміці

дійсності.

Завдання підвищення професійної компетентності педагогічних працівників, підвищення наукового та загальнокультурного їх рівня вирішуються через методичну роботу. Значну роль у розвитку особистісно орієнтованої системи професійного зростання відіграє організація самоосвітньої діяльності. Завдяки моніторингу особистої педагогічної діяльності відбувається накопичення інформації про рівень самоосвітньої властивості вчителя. Таким чином, кожен викладач має можливість прогнозувати та моделювати особистісний розвиток, забезпечуючи безперервне професійне зростання [79].

Самоосвіта – «це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагогів, основна форма підвищення педагогічної компетентності, що складається з удосконалення знань й узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи. Так, самоосвіта здійснюється індивідуально або ж колективно. Її може виконувати суто індивідуально високорозвинена особистість, діяльність якої є продуктивною та творчою [80].

Бухлова Н.В. пропонує розглядати самоосвітню діяльність як поєднання кількох «я»:

- самооцінка - здатність оцінювати власні можливості;
- самореєстрація - можливість врахувати наявність своїх якостей;
- самовизначення - вміння обирати своє місце в житті, суспільстві, реалізовувати свої інтереси;
- самоорганізованість - вміння знаходити джерело знань і адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце і діяльність;
- самореалізація - усвідомлення людиною можливостей;
- самокритичністю є вміння критично оцінювати переваги й недоліки власної роботи;

- самоконтролем – здатність контролювати власну діяльність;
- Самознищення

Завдяки досконалій організації самоосвітньої діяльності постійно вдосконалюється професійна майстерність вчителя і формується авторитет вчителя серед учнів, батьків, колег. Творчо працюючий педагог створює свій особистий образ.

У педагогічній літературі виділяють наступні принципи самоосвіти вчителя:

1. Принцип цілісності (систематичності самоосвітньої діяльності).
2. Принцип діяльності (практична спрямованість роботи).
3. Принцип мобільності – відповідність змісту самоосвіти рівню професійної компетентності.
4. Принцип самореалізації (реалізація власних внутрішніх можливостей і здібностей).
5. Принцип самореалізації (вміння людини правильно організовувати свою діяльність) [7].

Так, досконала організація самоосвіти залежить від багатьох факторів. Багато що залежить від мотивів самовиховання, об'єктивної та суб'єктивної значущості, теоретичної та практичної підготовки, ступеня оволодіння вміннями здійснювати самоосвітню роботу, фізіологічного та емоційного стану та інших факторів.

Основні принципи організації самоосвітньої роботи вчителя:

1. Взаємозалежність мети, сутності, змісту, структури методичної роботи та соціальних потреб педагогічної практики. Так, цей принцип вимагає, єдності ідейної, політичної та професійної підготовки вчителя, підвищеної уваги до методичних знань.
2. Безперервність та систематичне підвищення кваліфікації та професійних навичок працівників протягом усієї їхньої педагогічної діяльності.

3. Комплексне вивчення питань психології, теорії виховання, дидактики, соціології, наукових основ викладання навчальних предметів та поєднання наукової й теоретичної підготовки з набуттям умінь і навичок, необхідних у педагогічній діяльності.

4. Ініціативний характер підготовки вчителів, своєчасне отримання наукової інформації, рекомендацій психолого-педагогічної науки та передового педагогічного досвіду.

5. Врахування рівня підготовки та особистих інтересів вчителів, диференціація змісту та методів методичної роботи.

6. Послідовність і наступність підрозділів методичної роботи, підготовки, ретельне виконання вчителями завдань курсу, що дає змогу подолати розрив між практичною діяльністю викладача, узагальненням його досвіду, тобто формування творчого мислення вчителя.

7. Взаємозв'язок методичної роботи з творчим пошуком окремого вчителя та всього колективу [36]. Аспекти вибору змісту та форм самоосвітньої роботи вчителя:

- вивчення передового педагогічного досвіду;
- розроблення законодавчих та нормативних документів з питань освіти;
- вивчення нових наукових ідей, найактуальніших педагогічних проблем (відповідно до наукової та методичної проблеми школи);
- робота над індивідуальною психолого-педагогічною проблемою, докурсове та післякурсове завдання [50]. Серед основних компонентів самоосвітньої діяльності вчені виділяють: стартовий інтелектуальний потенціал; здатність до самоорганізації пізнавальної діяльності; мотиви формування безперервної самоосвіти; розумова майстерність; навички самостійного оволодіння знаннями (рис. 1).

Початковий інтелектуальний потенціал – це певний обсяг знань, умінь і навичок, набутих учителем. Знання є основою пізнавальної діяльності. При постійному саморозвитку вчителя постійно підвищується рівень

інтелектуальної компетентності вчителя, зокрема:

- стан наукової та теоретичної підготовки;

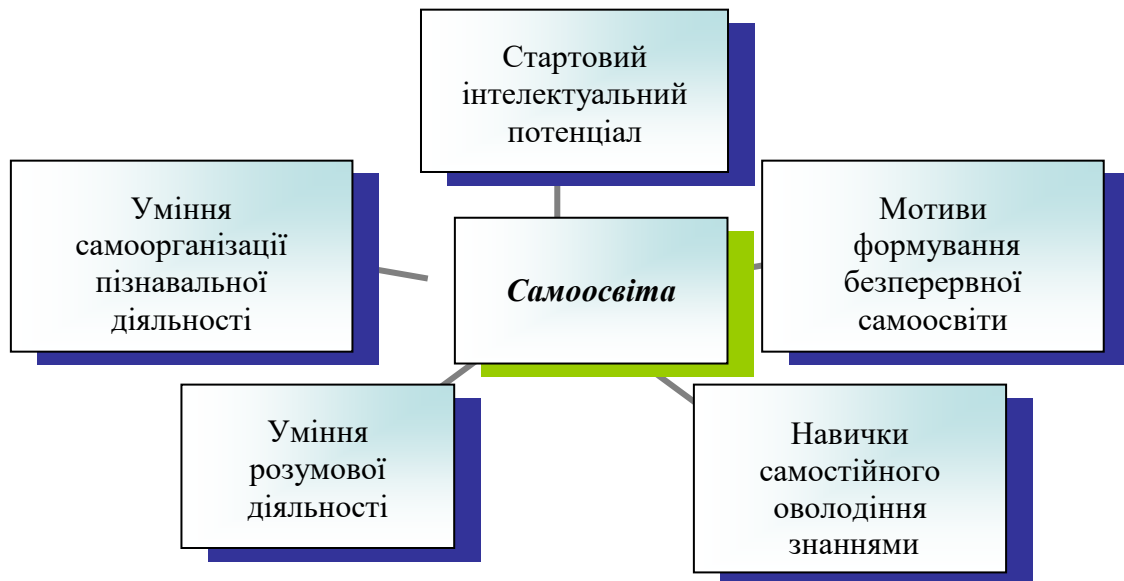

Рис. 1. Основні компоненти самоосвітньої діяльності

- стан психологічної та педагогічної підготовки;
- стан технологічної підготовки;
- стан методичної підготовки.

2. Мотиви формування безперервної самоосвіти. Під мотивацією розуміють поєднання внутрішніх і зовнішніх сил, які збуджують вчителя до діяльності і надають йому певного змісту. Найпоширенішими мотивами є:

- прагнення до самовдосконалення (постійного);
- прагнення до самореалізації та самоствердження особистості;
- прагнення до самовираження тощо.

У структурі мотивації психологи виділяють такі компоненти: самосвідомість, самоосвіта, самонавчання.

3. Навички самостійного оволодіння знаннями — це вміння, набуті людиною на основі власних психофізіологічних особливостей і вдосконалені в процесі життя: читання; слуху; спостереження; експеримент.

4. Здатність розумової діяльності: чуттєве пізнання; техніка мислення; вибір проблем і рішень.

5. Здатність до самоорганізації пізнавальної діяльності – вибір джерел

знань: планування; організація робочого місця; вибір форм самоосвіти; самоорганізація; самоаналіз; самоконтроль [1]. Серед напрямів здійснення самоосвітньої діяльності вчителів (див. додаток А) виділяють:

- «зміцнення практичного досвіду (МО району, практикуми, навчально-методичні наради, науково-практичні конференції, взаємовідвідування уроків);

- зміцнення наукової свідомості (психолого-педагогічні семінари, педагогічні ради, педагогічні читання, огляд літератури та педагогічна преса);

- презентація індивідуальної спадщини (захист педагогічних ідей, методичний фестиваль, творчі звіти, виступи на семінарах, видання методичних бюлетенів);

- колективна, індивідуальна творчість (методичні тижні, узагальнення передового педагогічного досвіду, ділові ігри, конкурси фахової майстерності)» [58].

Для розширення кругозору та методичного забезпечення наводимо орієнтовний план реалізації самоосвіти вчителів (додаток Б); план самоосвіти вчителя (додаток В) та програма педагогічного самовдосконалення (додаток Е).

Методична робота в школі проводиться в індивідуальній та колективній формах. У статті 55 Закону України «Про освіту» зазначено, «що педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право на «вільний вибір форм, методів, засобів навчання, виявлення педагогічної ініціативи». У зв'язку з цим особливої актуальності набуває індивідуальна науково-методична робота вчителя, під якою розуміють цілеспрямовану, системну та системну роботу викладача щодо вдосконалення теоретичної та практичної підготовки [38].

Найважливішою індивідуальною формою науково-методичної роботи є самоосвіта вчителя.

Зміст індивідуальної самоосвіти вчителя включає систематичне вивчення політичної, психолого-педагогічної, наукової літератури, безпосередню участь у роботі шкільних, міжшкільних та обласних методичних об'єднань, семінарах, конференціях, педагогічних читаннях; розробка індивідуальних проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи; експериментальні дослідження; підготовка доповідей, виступів на радіо, телебаченні, рецензування та реферування педагогічних і методичних журналів, збірників тощо.

Одним із важливих видів самостійної діяльності вчителя «є його індивідуальна робота над шкільною науково-методичною темою (проблемою)» [59]. У процесі індивідуальної роботи над науково-методичною темою (проблемою) вчитель вивчає джерела науково-методичної інформації, досвід вихователів-новаторів, аналізує власну педагогічну діяльність з метою подолання в ній недоліків або покращення сильні сторони діяльності, теоретичне узагальнення та осмислення власного досвіду [59]. Результати індивідуальної роботи викладача з обраної науково-методичної теми (проблеми), як правило, оформляються письмово. Частіше «використовують реферативну форму, оскільки реферат найкраще відображає основні етапи діяльності вчителя:

- 1) обґрунтування доцільності вибору індивідуальної проблеми з точки зору завдань загальношкільної науково-методичної теми (проблеми);
- 2) короткий аналіз літератури з теми (проблеми);
- 3) опис особистого досвіду роботи в рамках обраної теми (проблеми);
- 4) вплив роботи над темою на результати навчально-виховної діяльності з предмета;
- 5) висновки за результатами індивідуальної роботи над науково-методичною темою (проблемою)» [29].

Серед індивідуальних форм методичної роботи поширеними є стажування та наставництво; індивідуальні та групові консультації; конкурси

«Класний керівник року», «Учитель року», «Вихователь року»; післяатестаційна робота; передкурсозна та післякурсозна робота з керівниками та викладачами; робота з творчими педагогами; робота з викладачами-сумісниками; творчі звіти атестованих викладачів тощо. Групові форми об'єднують викладачів однакових інтересів, створюють оптимальні умови для обміну досвідом роботи, для творчих дискусій, виконання практичних завдань. До групових форм належать: методичні об'єднання та відділи, школи передового педагогічного досвіду, проблемні, ініціативні групи тощо [60]. З-поміж групових форм методичної роботи виокремлюють методичні об'єднання вчителів-предметників; школи молодих лідерів, вчителів, вихователів; майстер-класи для досвідчених керівників, вихователів, вчителів; цільові та проблемні семінари; творчі групи, школи педагогічної майстерності під керівництвом творчих вчителів, вчителів-методистів; консультаційні пункти; опорні школи; авторські школи; гуртки для працівників дошкільних дитячих закладів. Ефективно використовуються і такі масові форми методичної роботи, як науково-практичні конференції; педагогічні читання; тижні педагогічної майстерності (дні відкритих дверей для вчителів-майстрів, вчителів-методистів, старших викладачів, відмінників народної освіти); конференції вчителів; методичні тижні, місяці [76].

Інтерес до особистості вчителя є засобом посилення захоплення предметом. Образ вчителя має надихати. Яким би професійно не був підготовлений вчитель, він просто зобов'язаний постійно вдосконалювати свої особистісні якості, створюючи таким чином власний імідж

«Імідж» – у перекладі з французької означає «образ». Причому під «образом» слід розуміти не тільки наочний, наочний образ, а й спосіб мислення, дії, вчинки. Це вміння спілкуватися, мистецтво говорити і особливо слухати. Разом з тактовністю, освіченістю, діловими якостями наш зовнішній вигляд є або продовженням наших достоїнств, або іншою негативною рисою, яка заважає життю та кар'єрі [21].

Професія «вчитель» особлива. Вчителі – це люди, які завжди на виду, поруч з ними завжди батьки, учні, колеги. Але дуже часто молодий викладач не може працювати з людьми, у тому числі зі студентами. Часто вчитель втрачає авторитет серед своїх учнів, тому що він нецікавий як особистість. А без інтересу до особистості вчителя немає інтересу до предмета [22].

На жаль, не всі вчителі піклуються про особистий авторитет. Дослідження показують, що вчителі недооцінюють свій імідж наполовину. Школа, імідж – це своєрідний інструментарій людини, який допомагає будувати стосунки з іншими.

Американський психолог Міллер підібрав фотографії «красивих», «звичайних» і «потворних» людей. Потім він показав ці фотографії і попросив розповісти про внутрішній світ «зображених». Люди оцінили «красивих» як більш впевнених, щасливих, врівноважених, енергійних і духовно багатших за інших. Психологи називають це «ефектом ореолу». І вчитель просто зобов'язаний використовувати це у своїй роботі, кожен учитель просто зобов'язаний бути красивим.

Першим кроком до створення ефекту ореолу є робота над власним образом. Візуальна привабливість має першорядне значення. Тут мають значення і колірна гамма костюма, і відповідний макіяж, і модна зачіска чи укладання [30].

Важливою частиною іміджу вчителя є ступінь властивості йому красномовства. При спілкуванні з учнями вчитель не повинен забувати про тон, яким він говорить. Від цього залежить не тільки емоційний стан його учнів, а й результативність.

Так званий «невербальний» стиль пов'язаний з тим, наскільки ми володіємо приємними манерами, під якими ми маємо на увазі жести, міміку, позу. Гарні манери допомагають швидко адаптуватися в будь-якому середовищі, полегшують налагодження комунікаційних зв'язків з людьми.

Не можна забувати про простір життя, який створює кожна людина. Розміщення меблів у нашій квартирі, оформлення робочого місця, просто багато дрібниць від фірмової ручки до корпусу, яким ми користуємося, несуть інформацію про нас.

Не менш важливим є ваш стиль життя, тобто те, як люди сприймають ваше особисте життя, стосунки з іншими, моральні принципи, гідність, поведінку та характер [32].

Іноді буває, що всі елементи позитивного іміджу є на своїх місцях, але він все одно не працює. Можливо, вам не вистачає найважливішого аспекту вашого особистого успіху - привабливості в очах інших.

Імідж може бути позитивним або негативним, а крім особистісного – професійним або груповим, як узагальнена соціальна характеристика. Існує також віковий стиль, не виключена поява демографічного стилю. Поняття «імідж» застосовне до організації, міста, навіть країни. Тож імідж будь-якої школи визначатиметься іміджем вчителів, які в ній працюють.

Формування особистої чарівності супроводжується великою роботою над собою, але дає хороші результати: формує позитивне ставлення до вас, робить спілкування з вами приємним і комфортним. Для багатьох людей інформація, отримана з візуального образу, є єдиним банком даних про людину, і на цій основі вони будують свої стосунки з іншими людьми. І чим точніше буде створений ваш імідж, тим легше людям спілкуватися з викладачем і тим менше зусиль потрібно буде знайти спільну мову з учнями [35].

Сучасні діти – люди особливо допитливі, їх цікавить все: і польоти в космос, і проникнення в глибини землі, і дискусії в галузі політики, літератури і мистецтва, і суперечки про співвідношення науки і фантастики і перспективи. для розвитку окремих наук.

Викладацька діяльність має творчий характер. Навчання і виховання не можна робити за готовими рецептами. Щоб визначити правильний засіб

педагогічного впливу на колектив чи особистість, необхідно провести глибокі комплексні дослідження кожної конкретної ситуації та підібрати певні педагогічні засоби. Необхідні знання для роботи з класом, з окремими студентами накопичуються під час вивчення курсів педагогіки та психології, основ педагогічної майстерності, а практичний досвід педагогічних досліджень та застосування отриманих знань – у процесі проходження різних видів педагогічної практики [71].

Кожен вчитель повинен мати любов до дітей. Якщо вчитель уважний і чуйний до них, якщо він щиро ділиться всіма радощами і печалями поразок своїх учнів, якщо у важку хвилину готовий допомогти кожному, чуйне серце дитини неодмінно відчує в цьому вчителі свого друга, старшого. Наставник і розумний лідер. Учень поважає такого вчителя, рахується з ним, його думка буде для учня незаперечною, а викладений вчителем предмет — любити.

Наприклад, у Додатку (Додаток К) наводимо професіограму вчителя (основа взята з професіограм В.А. Сластеніна, Є.І. Антипової, М.І. Болдирєва).

2.3. Організація, зміст і результати дослідження умов формування педагогічної культури сучасного вчителя початкової школи

Структурні характеристики педагогічної культури ґрунтуються на структурі педагогічної діяльності і вимагають розгляду цього явища як динамічної освіти, в якій виділяються окремі одиниці – компоненти. Нами визначено систему компонентів формування педагогічної культури вчителів початкової ланки освіти: пізнавального, мотиваційно-емоційного, діяльнісного та регулятивного [4].

Когнітивний компонент включає відповідність освітніх і професійних інтересів, стійку потребу в знаннях з предметів, знання змісту педагогічної діяльності. Знання психофізіологічних особливостей особистості,

особливостей оточуючих, відповідності освітніх і професійних інтересів, потреби в знаннях з психолого-педагогічних, методичних та спеціальних предметів, розвиток професійно значущих якостей особистості. Здатність і знання психофізіологічних особливостей особистості, оточуючих людей, знання теорії та методики здійснення навчально-виховного процесу.

Мотиваційно-емоційною складовою є позитивне ставлення до педагогічної діяльності. Позитивне ставлення до знань про педагогічну діяльність, задоволеність ситуацією серед педагогів, бажання займатися професійно-педагогічною діяльністю. Задоволеність професійною майстерністю однокурсників за період педагогічної практики, бажання займатися професійною педагогічною діяльністю. Діяльнісний компонент – це відповідність знань, умінь, навичок та їх реалізація протягом періоду педагогічної практики, потреба в педагогічній діяльності, активна позиція в оволодінні знаннями про педагогічну професію. Знання професійної педагогічної діяльності, адекватна самооцінка наявності системи знань, навичок виконання функцій професійно-педагогічної діяльності, бажання оволодіти професійними знаннями, вміннями та навичками, до самовдосконалення, самоосвіти, самоосвіта, вміння та навички для успішного професійного навчання у школі. Володіння етикетом, правилами спілкування, емоційним станом [57].

Регулятивна складова – впевненість у подоланні труднощів оволодіння педагогічною діяльністю. Знання принципів і правил самовиховання, самовиховання, самовдосконалення. Здатність удосконалювати професійно значущі якості.

Складність структури та змісту професійної педагогічної культури зумовлює необхідність визначення основних показників, що відображають її суттєві характеристики. Основні показники, структурні компоненти як зміст професійної педагогічної культури та відповідні рівні сформованості представлені в табл. один.

На основі цих показників встановлено рівні сформованості професійно-педагогічної культури: високий, середній, низький. *Таблиця 1.*

Високий рівень передбачає чітке розуміння формування професійно-педагогічної культури, особистісного розвитку особистості майбутнього вчителя початкових класів; професійна компетентність володіння спеціальними знаннями та навичками; високий ступінь розвитку педагогічного мислення; самостійний пошук вирішення педагогічних проблем; самоаналіз і самовдосконалення; готовність використовувати практико-орієнтований підхід до домашніх тварин у своїй діяльності.

Середній рівень характеризується недостатнім проявом сформованості професійно-педагогічної культури вчителів початкової ланки. Стереотипи використовуються при вирішенні проблемних і конфліктних ситуацій; прояв тих чи інших якостей особистості потребує вдосконалення знань з педагогічних дисциплін та розвитку комунікативних навичок; нечіткі уявлення про методи та засоби практико-орієнтованого підходу; не чітко виражене прагнення до самовдосконалення та самоаналізу своєї діяльності.

Низький рівень характеризується репродуктивним використанням знань, умінь з професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів; недорозвинення педагогічного мислення, низька пізнавальна активність. Невпевненість у самовдосконаленні та розвитку комунікативних навичок; немає потреби у формуванні професійно-педагогічної культури особистості вчителя початкових класів. Нами було проведено формувальний експеримент, в ході якого протягом одного семестру була апробована авторська навчальна програма «Педагогічна культура вчителя початкових класів». В експерименті взяли участь 49 вчителів початкових класів.

Структура особистісно детермінованого навчання включала лекції, семінари, практичні (тренувальні вправи) заняття, індивідуально-консультаційну роботу, різноманітні форми та методи корекційної роботи з учителями: групові бесіди, корекційні вправи, рольові ігри, уроки музики.

Зміст навчальної програми будувався відповідно до концептуальної структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної культури, тобто був спрямований на осмислення, розвиток, оновлення всього комплексу детермінант – внутрішніх факторів розвитку педагогічної культури. культура вчителя початкових класів як суб'єкт психолого-педагогічної діяльності щодо розвитку особистості молодшого школяра. На наведені методичні рекомендації ми спиралися при організації професійної перепідготовки вчителів початкових класів. Саме в цих умовах особистісно-орієнтовану підготовку вчителя можна охарактеризувати як особистісно детерміновану.

Це дозволило визначити авторську програму навчання вчителів початкових класів як особистісно зумовлену модель професійної перепідготовки, в якій увага зосереджена саме на вихідних соціогенних та внутрішньоособистісних компонентах навчально-виховного процесу.

Це означає, по-перше, що теоретичні заняття (лекції, семінари) спрямовані на формування, актуалізацію та реалізацію екзодетермінант (мотиваційна культура, психологічна компетентність), практичні вправи (спеціальні тренінгові вправи) - онтодетермінант (культура міжособистісного спілкування, інтелект) та індивідуальна консультативна – щодо усвідомлення та актуалізації ендодетермінант (рефлексивна культура, культура прояву характеру, психофізіологічна культура).

По-друге, особистісно визначена професійна підготовка та перепідготовка вчителів початкових класів здійснюється нами за певною логікою побудови її психолого-педагогічної діяльності і відпрацьовується послідовно до її етапів: гуманістично-мотиваційного, пізнавально-психологічного, цілеспрямованого та творчого. -продуктивний. Отже, наведена система детермінант закріплена в самій логіці побудови професійної перепідготовки та повноцінної за своєю глибиною та результативністю психолого-педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

Основною метою формуючого експерименту було підвищення рівня детермінації розвитку їхньої педагогічної культури, формування концептуальних уявлень про сутність цього явища, психологічних знань, умінь і навичок, необхідних для повноцінного особистісного зростання молодших школярів. за допомогою особистісно детермінованого навчання. організація життя дітей

Таким чином, розвиток педагогічної культури вчителя початкових класів має активізуватися, якщо в процесі його професійної підготовки та перепідготовки реалізується та актуалізується вся система детермінант – не лише зовнішніх (соціально-педагогічних та міжособистісних), а й внутрішніх (екзо-, онто- та ендодетермінанти), які діють у взаємозв'язку один з одним і в певному соціально та індивідуально визначеному відповідному співвідношенні на рівні кожного вчителя початкових класів - у процесі його професійної перепідготовки та власної психологічної та педагогічної діяльності.

Результати повторного зрізу наприкінці формуючого експерименту, у порівнянні з вихідним, інші показники ефективності апробації особистісно детермінованої моделі розвитку педагогічної культури вчителів початкових класів представлені в табл. 2 і табл. 3.

Як видно з табл. 2, в експериментальній групі зросла кількість вчителів початкових класів з високим рівнем розвитку педагогічної культури, зменшилась кількість вчителів із низьким рівнем зазначеної якості. У контрольній групі суттєвих змін за відповідний період часу не відбулося.

Цікавим було своєрідне явище розвитку педагогічної культури у деяких вчителів початкових класів із великим педагогічним стажем, коли відносно високий вихідний рівень педагогічної культури зумовлював її більш інтенсивний розвиток, ніж порівняно низький рівень результативності серед інших вчителів з меншим стажем роботи.

Особливої уваги заслуговує підвищення рівня розвитку педагогічної

культури серед найменш педагогічно компетентних вчителів початкових класів. Це явище обґрунтовує розгляд у нашому дослідженні парціальних типів педагогічної культури як детермінант розвитку загальної педагогічної культури особистості вчителя початкових класів.

Узагальнення матеріалів дослідження, аналіз результатів апробації особистісно-детермінованої моделі підтверджує, що педагогічна культура вчителя початкових класів є інтегративною особистісно-професійною якістю, розвиток якої в процесі психолого-педагогічної діяльності зумовлений дією низки детермінантних чинників, серед яких найважливішими є розуміння вчителем рушійних сил особистості молодших школярів, потреби особистості вчителя в педагогічній культурі як необхідної складової професійної компетентності та зовнішньої соціокультури. -психологічні передумови, що сприяють формуванню педагогічної культури вчителя початкових класів, а визначальною умовою розвитку зазначеної якості є встановлення взаємозв'язку між системою детермінант.

На основі встановлених залежностей, основні психолого-педагогічні визначено напрями розвитку педагогічної культури вчителя початкових класів, педагогічне забезпечення яких здійснювалося через психолого-педагогічну співпрацю суб'єктів освітнього середовища, налагодження стосунків у «сім'я – дитина – вчитель». «система. А комплексне застосування цих напрямків дозволило досягти позитивних результатів у подоланні низького рівня розвитку педагогічної культури в одних вчителів початкової школи та рівня вищезазначеної якості в інших.

2.4. Методичні рекомендації щодо застосування умов формування педагогічної культури сучасного вчителя

Забезпечення високого рівня культури вчителя пов'язане з впровадженням у навчальний процес комплексу педагогічних умов, забезпеченням комунікативної спрямованості процесу навчання; педагогічна взаємодія; мотивація формування культури педагогічного спілкування; врахування індивідуальних особливостей педагогів; формування знань, умінь і навичок спілкування; здатність до рефлексії; досвід спілкування в діалогічних навчальних ситуаціях; контроль за станом сформованості культури педагогічного спілкування та їх корекція; використання технології формування культури педагогічного спілкування в діалогічних навчальних ситуаціях; створення позитивної атмосфери.

Відповідний рівень педагогічної культури сприяє формуванню практичних рекомендацій видатних педагогів-класиків. Зокрема, ефективними в цьому процесі будуть так звані «заповіді педагогічного спілкування для вчителів початкових класів» (за В.А. Кан-Каликом), які полягають у наступному:

- організовуючи педагогічне спілкування, прагнути точно й адекватно зорієнтувати свою мову на конкретного учня чи учнів;
- постійно пам'ятати, що спілкування в педагогічному процесі не може бути ущемлене лише однією функцією – інформаційною; потрібно реалізовувати завдання обміну інформацією, вміти будувати стосунки, враховуючи особистість колеги, вміти впливати на аудиторію;
- намагайтеся відчувати психологічну атмосферу в колективі – без цього неможливий продуктивний навчальний процес;
- навчіться бачити себе очима інших. Для цього потрібно:
 - частіше аналізувати власну діяльність;
 - прагнути поставити себе на місце інших;
 - визначити, які недоліки впливають на професійну діяльність;

- вміти слухати інших;
- визнавати власні помилки;
- у процесі педагогічного спілкування можуть виникати різноманітні конфлікти. Необхідно пам'ятати, що конфлікт може бути наслідком вашої педагогічної безграмотності;
- бути ініціативним у спілкуванні;
- частіше посміхайтесь. Посмішка вчителя покращує психологічний настрій: сприяє спілкуванню, спонукає до праці;
- розвивати власну комунікативну пам'ять, яка допоможе швидко відновити попередню ситуацію спілкування, правильно розставити акценти, точно визначити психологічні підходи до особистості;
- вміти аналізувати процес спілкування, намагатися визначити причини своїх помилок у ньому. Продумайте ситуацію майбутньої зустрічі з класом;
- пам'ятайте, що у жвавій творчості завжди бракує словесного виховання, за висловом І. Виготського, «розумних емоцій», притаманних О. Макаренку, В. Сухомлинському та іншим видатним педагогам;
- стежте за своєю мовою: пам'ятайте, що вона є відображенням вашої особистості (Додаток Н).

Це основні психолого-педагогічні вимоги до організації педагогічного спілкування, які повинен знати кожен учитель.

Принципи самовдосконалення допоможуть забезпечити успіх у процесі професійного самовдосконалення вчителя. Зокрема: 1. Складність. У комплексі необхідно пропрацювати всі елементи зовнішності, оскільки на тлі односторонніх зрушень відразу будуть помітні проблеми в іншому аспекті. Наприклад, педагог, який дбає про свій зовнішній вигляд, отримує відмінні результати (витончений костюм, перукарня, вмільний макіяж тощо). При цьому, якщо він не контролює голос (говорить голосно або дуже тихо), то досить швидко розвіюється чарівність вчителя. 2. Індивідуалізація (індивідуальний стиль, образ, оригінальність жестів, міміки, голосу, постави,

тобто все, що відрізняє одного вчителя від іншого). 3. Самовдосконалення. Не зупиняючись на досягнутому, постійний крок вперед, до вершин майстерності. 4. Дотримання сталості в прояві ознак педагогічної зовнішності. Тобто, взявшись за роль вчителя, він щохвилини пам'ятає про це і демонструє це своїм зовнішнім виглядом, незалежно від того, безпосередньо контактує з учнями чи ні. 5. Дотримання професійної культури (інтелект. Педагогічна етика, толерантність, педагогічний такт, емоційна стійкість). 6. Активність означає, що процес самовдосконалення є наслідком власної активності та ініціативи. 7. Цілісність - означає перехід від роботи з елементами з компонентами системи і системою в цілому. 8. Єдність особистісного та ефективного, що передбачає самовдосконалення в умовах певної діяльності особистості. 9. Перспектива – бачення близьких і далеких перспектив, що стимулюють сьогоденну діяльність щодо самовдосконалення (додаток II).

У зв'язку з цим наші методичні рекомендації щодо формування педагогічної культури сучасного вчителя початкової школи будуть такими:

- Бути компетентним, вимогливим, але справедливим учителем.
- Доведіть свою компетентність і професіоналізм, логічно викладаючи матеріал. Вміти створити привітну атмосферу, яка б сприяла кращому сприйняттю навчального матеріалу учнями.
- Не поспішайте давати найнижчу оцінку (зважте всі «за» і «проти»).
- Пам'ятайте: низька оцінка викликає не бажання вчитися, а байдужість до навчання та нехтування вчителем.
- Постарайтеся побачити не весь клас, а кожного учня, зрозуміти його настрій, психологічний і фізичний стан.
- Переступивши поріг школи, зосередьтеся на завданнях, які потрібно виконати першими.
- Перед початком уроку подивіться учневі в очі. Дайте пораду тому, хто потребує допомоги.

- Пам'ятайте, що повага і любов до учня – кредо вчителя.

- Не боляче! Ніколи не нав'язуйте свою точку зору. Це може бути помилковим.

- Поважайте думку учня. Постарайтеся спокійно вислухати його міркування. Якщо це не так, зверніться по допомогу до класу. Нехай учні разом з учителем шукають і знаходять істину.

- Не принижуйте гідності учня. Слідкуйте за своєю зовнішністю: викладач – артист, який постійно на сцені. Постарайтеся уявити себе на сцені без зачіски чи капелюха, невипрасуваного чи несвіжого одягу, брудного взуття або з поганим чи занадто яскравим макіяжем.

- Пам'ятайте, учні уважно стежать за вашою зовнішністю.

- Будь добрим, бо доброта врятує світ!

Висновки до розділу 2

Вирішення проблем підготовки вчителя до виконання його професійних функцій на сучасному етапі неможливо відокремити від історії розвитку педагогічної думки в країні, без використання теоретичної і практичної спадщини педагогів минулого.

Однією з найактуальніших у педагогіці й філософії освіти є проблема професіоналізму, культури та духовно-морального обличчя вчителя. Розв'язання завдань, поставлених перед педагогом сучасним суспільством, неможливе без врахування досвіду попередніх поколінь освітян.

Професійна самоосвіта й самовдосконалення та презентація індивідуального доробку сучасного вчителя початкової школи відбувається через захист педагогічних ідей, методичні фестивалі, творчі звіти, виступи на семінарах, випуск методичних бюлетенів тощо.

У науково-методичній діяльності педагогічних колективів останнім часом використовуються такі нетрадиційні форми впровадження нових педагогічних ідей, як «мозковий штурм» (мозкові атаки), методичний ринг,

методичний фестиваль, педагогічний КВК, творчий звіт майстрів педагогічної праці, спеціальні творчі тренінги; такі ігри, як «Аукціон ідей», «Прес-бій», «Референдум» тощо [34].

Забезпечення високого рівня культури педагога пов'язане з упровадженням у навчально-виховний процес сукупності педагогічних умов, які забезпечують комунікативну спрямованість процесу навчання; педагогічну взаємодію; мотивацію щодо формування культури педагогічного спілкування; врахування індивідуальних особливостей вчителів; сформованість знань, умінь та навичок спілкування; здатність до рефлексії; наявність досвіду спілкування у діалогічних навчальних ситуаціях; контроль за станом формування культури педагогічного спілкування та його корекція; використання технології формування культури педагогічного спілкування у діалогічних навчальних ситуаціях; створення позитивної атмосфери.

Забезпечити успіх у процесі професійного самовдосконалення педагога допоможуть принципи самовдосконалення, зокрема: комплексність; індивідуалізація; самовдосконалення; дотримання постійності у вияві ознак педагогічної зовнішності; дотримання професійної культури (інтелігентність. Педагогічна етика, толерантність, педагогічний такт, емоційна стійкість); активність; цілісність; дність особистісного і дієвого, що передбачає самовдосконалення в умовах певної діяльності особистості; перспективність.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дозволяють зробити ряд висновків:

1. Сенс професії вчителя проявляється в діяльності, яку здійснюють її представники і що називається педагогічною. Це особливий вид соціальної діяльності, спрямований на передачу культури та досвіду, накопиченого людством, від старших поколінь до молодших, створення умов для їх особистісного розвитку та підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

2. Педагогічна робота є це вид професійної діяльності, змістом якої є виховання, навчання, розвиток учнів (дітей різного віку, учнів шкіл, технікумів, ПТУ, ЗВО, інститутів удосконалення, закладів додаткової освіти, тощо).

3. Особливо можна виділити точку зору щодо проблеми педагогічних здібностей. Педагогічна діяльність має великий творчий потенціал, тому в її реалізації так важливі спеціальні здібності. Людина, яка не має вміння спілкуватися з людьми, організаторських, комунікативних здібностей до викладання, не зможе стати справжнім професіоналом.

4. Головною передумовою успішного виконання вчителем своїх професійних функцій є його особиста педагогічна культура. Педагогічна культура вчителя передбачає відродження та самореалізацію творчості вчителя та вихованців. Феномен культури визначається через діалог і взаємопроникнення культур минулого, справжнього і майбутнього.

5. Педагогічну культуру можна розглядати як спілкування двох індивідів на різних етапах передачі людської культури.

6. Загальна культура вчителя служить орієнтиром для його кваліфікації та професійного зростання. Зміст загальної культури вчителя включає життєві установки та цінності загальнолюдських цінностей - істини, любові, добра, краси, свободи та ін.

7. Стрижнем загальної культури особистості є освіта і виховання в їх гармонійну єдність. Показником загального розвитку вчителя є рівень його пізнавальних процесів: мислення, уваги, сприйняття, пам'яті, уяви.

8. Ефективність професійно-педагогічної діяльності значною мірою визначається також ступенем розвитку емоційно-вольової сфери, багатством і дисциплінованістю почуттів, тобто вмінням стримувати себе, не піддаватися настроям, прислухатися до голосу розуму. Про це свідчать спеціальні дослідження і практика. Успішному вирішенню дидактичних і виховних завдань сприяють наступні якості: комунікабельність, самостійність, енергійність, оптимізм, почуття гумору.

Багато хто чув, що справжнім учителем потрібно народитися. Це так, коли йдеться про яскравий талант, великий талант. Але ми віримо, що будь-який педагог, який хоче працювати з дітьми, передавати їм свої знання й досвід, може стати майстром з великої літери, уроки якого будуть нагадувати гру актора в казковій виставі, де все зрозуміло і цікаво. А для цього потрібно постійно працювати над собою: духовно збагачуватися, розвивати та актуалізувати свій творчий потенціал, ті особистісні якості, які сприяють благотворному впливу на інших; опануйте прогресивні ідеї та технології в галузі педагогіки, методики навчання та виховання, вивчайте досвід передових вчителів та вірте у свій успіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова, Л. В. (2008) *Педагогіка і методика вищої школи*. К.; Кондор. 272 с.
2. Балл, Г. О. (1997) Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти. *Освіта і управління*. №2. С. 21-35.
3. Бах, І. Д. (2003) *Виховання особистості: У 2 кн. - Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-практичні засади*. К.; Либідь. 344 с.
4. Боднар, В. В. (2001) *Особливості розвитку культури педагогічної праці студентів у процесі позааудиторної діяльності*. К.; Логос. С. 162-170.
5. Бондаревська, Е. В. (2000) *Теория и практика личностно-ориентированного образования*. К.; Ростов-на-Дону. 352 с.
6. Братусь, Б. С. (1988) *Аномалии личности*. М.; Наука. 301 с.
7. Букатий, В. М. (2003) *Педагогічні таїнства дидактичних ігор: навчального-методичний посібник*. М.; С. 152.
8. Ведерникова, Л. В. (2006) *Подготовка педагога как творческого профессионала: учебное пособие*. К.; ИГПИ им. П.П. Ершова. 112 с.
9. Кременя, В. Г. (2004) *Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник*. К.; Тернопіль. 384 с.
10. Волков, Г. Н. (2000) *Этнопедagogика: Учеб. для студентов сред. и высш. пед. учеб. зав. М.; Academia*. 168 с.
11. Воробьев, Н. Е. (1992) О педагогической культуре будущего учителя. *Педагогика*. №1-2. С. 24-26.
12. Галузинський, В. М. (1995) *Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні*. К.; 220 с.
13. Гильманов, С. (2004) Творча індивідуальність педагога. *Шкільна практика*. №1. С. 197-207.

14. Гончаренко, С. У. (2011) *Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене.* К.; Волинські обереги. 552 с.
15. Гриньова, В. М. (2001) *Формування педагогічної культури майбутнього вчителя.* К.; 38 с.
16. Гриньова, М. В. (1998) *Формування педагогічної культури майбутнього вчителя. (теоретичний та методичний аспекти).* К.; Харків: Основа. 300 с.
17. Грицай, Н. Б. (2012) Методична культура як важливий компонент системи методичної підготовки майбутнього вчителя біології. *Суми: Сум. ДПУ імені А. С. Макаренка. № 7 (25). С.3-9.*
18. Грінченко, Б. (1906) *Народні вчителі і українська школа.* К.; 50 с.
19. Демков, М. (1910) *Учебник педагогики для учительских семинарий, женских гимназий и для народных учителей.* М.; Ч. II: Основы воспитания и обучения. Училищеведение. 680 с.
20. Елагіна, Л. В. (2006) *Мониторинг воспитания культуры профессиональной деятельности будущего специалиста: учеб.-метод. пособ.* М.; 72 с.
21. Євтух, М. Б. (2002) Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя. *Педагогічна газета. №8-9. С. 7.*
22. Єршов, П. М. (1998) *Спілкування на уроці, або Режисура поведінки вчителя.* М.; 336 с.
23. Єршова, А. П. (2010) *Режисура уроку, спілкування і поведінки вчителя.* М.; 344 с.
24. Сохань, Л. В. (2003) *Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник.* К.; Богдана. 520 с.
25. Завальський, Ю. І. (2010) *Конкурентноспроможний вчитель: теорія і практика: навчальний посібник.* К.; Чернівці: Букрек. С. 102-103.
26. Зязюн, І. А. (1989) *Основи педагогічної майстерності.* М.

27. Зязюн, І. А. (2008) Педагогічна спрямованість – найголовніша характеристика майстерності А.С. Макаренка. *Імідж сучасного педагога*. №1-2 (80-81). С. 5-7.
28. Иванова, Т. В. (2005) *Культурологическая подготовка будущего учителя: Монография*. К.; ЦВП.; 282 с.
29. Исаев, И. Ф. (1992) *Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект*. М.; Белгород: Вазелица. 102 с.
30. Исаев, И. Ф. (1993) *Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы*. М.; Белгород. 218 с.
31. Ісаєв, І. Ф. (1999) *Творча самореалізація вчителя: Культурологічний підхід*. М.
32. Кан-калик, В. А. (1990) *Педагогічна творчість*. М.
33. Кобенко, О. А. *Самовиховання - шлях до педагогічної культури*. Х.; Харківський державний університет. С. 133-144.
34. Коджаспирова, Г. М. (2003) *Історія освіти і педагогічної думки: таблиці, схеми, опорні конспекти*. М.; С. 16.
35. Коджаспирова, Г. М. (2008) *Педагогіка в схемах, таблицях і опорних конспектах*. М.; 165 с.
36. Козлов, Ф. М. (2006) *Культура как фактор гуманизации общества*. СПб. ИПЦ СП ГУТД. 463 с.
37. Комаров, А. (1914) *Народная школа. Главнейшие педагогические, дидактические и методические основания школьного дела. Руководство для учащихся в начальных училищах*. М.; 192 С.
38. (1995) Концепція національного виховання. *Рід. шк.* №6.
39. Кравчук, Л. (2008) Розвиток емоційно-вольового компонента соціальної сфери особистості. *Початкова школа*. №7. С. 43-44.

40. Краснощок, І. (2007) Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти. *Рід. шк.* №4.
41. Красовицький, М. Ю. (1992) *Виховна робота: досвіт і проблеми.* К.; Освіта.
42. Крижко, В. В. (2005) *Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: підручник для пед. ун-тів.* К.; Освіта України. 440 с.
43. Кузьміна, Н. В. (1990) *Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения.* М.
44. Левіна, М. М. (2001) *Технології професійної педагогічної освіти.* М.
45. Лубенец, Т. (1913) *Педагогические беседы.* К.; 237 с.
46. Лысенко, П. Г. (1978) Антон Семенович Макаренко. Життя і творчість в документах, фотографіях, ілюстраціях. К.; Рад. шк. С. 19.
47. Мазур, Н. (2007) Зміст професійної культури викладача вищої школи. *Рід. шк.* №4.
48. Макаренко, А. К. (1963) *Педагогическая поэма.* М.; 427 с.
49. Маркова, А. К. (1993) *Психологія праці вчителя.* М.
50. Маркова, А. К. (1996) *Психологія професіоналізму.* М.; 306 с.
51. Миропольський, С. (1909) *Учитель, его призвание и качества, значение, цели и условия его деятельности в воспитании и обучении детей.* СПб.; 148 с.
52. Міщенко, Л. І. (1986) *Леся Українка: посібник для вчителів.* К.; 303 с.
53. Мороз, О. Г. (1997) *Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація.* К.
54. Мороз, О. (2001) *Підготовка майбутнього викладача вищої школи: психолого-педагогічний ракурс.* К.
55. Мудрик, А. В. (1986) *Майстерність і натхнення.* М.
56. Даниленко, Л. І. (1999) *Наукове та методичне забезпечення впровадження педагогічних інновацій.* К.; Херсон. С. 5-17.

57. Невская, С. (2002) Реализация идей Л.И. Петражицкого в опыте работы А. С. Макаренко. *Імідж сучасного вчителя*. №5 (23-24). С. 72-80.
58. Немов, Р. С. (1998) *Индивидуальный стиль деятельности педагога*. М.
59. Нісімчук, А. С. (2000) *Сучасні педагогічні технологія: Навчальний посібник*. К.; Просвіта.
60. Орлов, В. Ф. (2005) Професійне становлення вчителя як предмет педагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія*. №1(46). С. 42-51.
61. Зязюн, И. А. (1989) *Основы педагогического мастерства: Учеб. пособ.* М.
62. Пальшкова, І. О. (2011) *Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навчальний посібник*. К.; Видавничий Дім «Слово». 192 с.
63. Пальшкова, І.О. (2004) Вивчення особистості вчителя з позицій культурології. Одеса.; «Наша школа». № 2. С. 5-10.
64. Пальшкова, І.О. (2003) *Методологічні засади вивчення проблеми професійно-педагогічної діяльності в системі вищої педагогічної освіти*. К.; КДПУ. С. 12-19.
65. Пальшкова, І.О. (2003) *Методологічні засади формування професійно-педагогічної діяльності у майбутніх педагогів*. К.; КДПУ. С. 82-83.
66. Пальшкова, І. О. (2003) *Особенности застосування системного підходу до аналізу професійно-педагогічної діяльності*. К.; Одеса. С. 118-127.
67. Пальшкова, І.О. (2004) Поняття та сутність професійно-педагогічної діяльності. *Педагогіка*. №9. С. 26-38.
68. Слостеніна, В. А. (2004) *Педагогіка: навчальний посібник*. М.
69. Зязюн, І. А. (2004) *Педагогічна майстерність: підручник*. К.; Вища школа. 422 с.
70. Русова, С. (1912) *До сучасного становища народного вчителя*. К.; Світло. С. 36-43.

71. Сабатовская, И. С. (2002) *Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе*. Т. 9. С. 206-214.
72. Семенов, И.Н. (1989) *Психология рефлексии в научном творчестве С.Л. Рубинштейна. Проблемы и принципы построения метода содержательно-смыслового анализа мышления, рефлексии и общения*. К.; Ярославль. Ярослав. Ун-та. 96 с.
73. Синельников, В.М. (2005) Самовиховання як діяльність і його психологічні особливості. *Педагогіка і психологія*. № 3 (48). С. 34-41.
74. Сластенин, В.А. (1997) *Педагогика: учебное пособие*. М.; 512 с.
75. Соколов, Л. (1914) *Общая дидактика*. К.; 160 с.
76. Соколовський, В.В. Визначення суті поняття «емоційно-вольова культура» в сучасній психолого-педагогічній літературі http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2011_16/files/P1611_39.pdf
77. Степанишин, Б. І. (1992) Особа викладача інституту та шляхи її формування. *Рід. шк.* № 3.
78. Стёпин, В. С. (1989) *Философское познание в динамике культуры*. М.
79. Столяренко, А.М. (2006) *Общая педагогика*. М.; 479 с.
80. Сухомлинський, В. О. (1981) *Вибрані педагогічні твори*. М.; Т. 3. С. 56.
81. Сухомлинський, В. О. (2012) *Серце віддаю дітям*. К.; Акта. С. 415-416.
82. Сухомлинський, В.О. (1976–1978) *Вибр. твори: У 5 т.* К.; Рад. шк.
83. Сухомлинський, В.О. *Розмова з молодим директором*. Т. 4.
84. Сухомлинський, В.О. (1976) *Роль особи вчителя в духовному житті колективу та особистості*. К.; Т. 1.
85. Трохова, А.В. (2006) Становление индивидуального стиля деятельности будущих учителей. *Педагогика*. № 8. С. 63-71.
86. Ушинський, К.Д. (1972) *Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології*. К.; С. 192-471.

87. Федорова, С.Н. (2006) Професійна культура педагога. *Педагогіка*. № 2. С. 65-70.
88. Сластенина, В. А. (2000) *Формування професійної культури вчителя*. М.
89. Терещука, Г.В. (2007) *Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір: матеріали регіонального науково-практичного семінару*. К.; Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. 177 с.
90. Хомич, Л.О. (1998) *Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів*. К.; «Магістр – S». 200 с.
91. Цимбалюк, І.М. (2004) *Підвищення кваліфікації вчителя: розвиток творчих здібностей молодших школярів: Навч.-метод. Посіб.* К.; ВД «Професіонал». 222 с.
92. (1995) *Ціннісні орієнтації (аналіз соціально-філософських концепцій заходу 80-90-х рр.)*. К.; Наукова думка. 189 с.
93. Чепіга, Я. (1913) *Самовиховання вчителя*. К.; Світло. №8. С. 9-18; №9. С. 6-13.
94. Шинкарук, В. (2000) *Методологічні засади філософських вчень про людину*. К.; С. 8-48.
95. Щербань, П. (2004) *Сутність педагогічної культури. Вища освіта України*. № 4. С. 2-3.

ДОДАТКИ

Додаток А

Напрямки реалізації самоосвітньої діяльності вчителів

Орієнтовний план реалізації самоосвіти вчителів

№ з/п	Зміст заходів	Мета заходу	Результат
1.	Збір інформації щодо організації самоосвіти	Аналіз основних інформаційних джерел, методичної літератури, документів, перспективних ідей	Скласти перелік основних джерел для інформування педколективу
2.	Створення плану науково-методичної роботи школи	Діагностування індивідуальних можливостей учителів	Надання допомоги у складанні індивідуальних планів самоосвіти
3.	Створення системи семінарів-тренінгів	Підвищення професійної майстерності вчителів–предметників	Втілення перспективних педагогічних ідей у шкільну практику
4.	Організація обміну досвідом	Висвітлення надбань членів педагогічного колективу	Індивідуалізація роботи з учителями
5.	Проведення педагогічних рад	Узагальнення роботи вчителів школи, методичних об'єднань, творчих груп	Удосконалення і конкретизація роботи

Додаток В

План самоосвіти
вчителя
..... навчального закладу
на 20__ – 20__ н.р

№ з/п	Зміст роботи	Термін виконання	Форми роботи	Відмітка про викон.
1	✦ Опрацювання законодавчих та нормативно-правових документів з питань освіти (додаток № 1).	серпень	конспект	
2	✦ Ознайомлення з тижневим навантаженням на 20__ – 20__ н.р.	серпень		
3	✦ Опрацювання навчальних програм з	серпень		
4	✦ Опрацювання інструкцій та методичних рекомендацій щодо викладання	серпень		
5	✦ Календарне планування з навчальних предметів	серпень	скл.планів	
6	✦ Опрацювання методичного забезпечення викладання предметів варіативної складової навчального плану: – ознайомлення з програмою спецкурсів..... – ознайомлення з програмою факультативів	серпень	складання планів	
7	✦ Опрацювання вимог щодо тематичного, семестрового і річного оцінювання навчальних досягнень учнів та ведення записів у журналах з таких предметів:	серпень	конспект, копія	
8	✦ Планування самоосвітньої діяльності у відповідності до плану науково-методичної роботи школи, графіка атестації та курсової перепідготовки вчителів.	вересень	складання планів	
9	✦ Планування участі у районних і шкільних формах методичної роботи.	вересень	скл.планів	
10	✦ Участь у районних методичних формах роботи:	відповідно до плану	
11	✦ Участь у шкільних методичних формах роботи: 1) участь в науково-методичній роботі кафедри	відповідно до плану	

12	✦ Вивчення нових наукових ідей, найактуальніших педагогічних проблем у відповідності до науково-методичної проблеми школи «Формування творчої особистості школяра шляхом впровадження інтерактивних технологій навчання та виховання» (додаток № 2).	постійно	конспект копія	
13	✦ Вивчення передового педагогічного досвіду роботи (додаток № 3).	постійно		
14	✦ Робота над індивідуальною методичною та психолого-педагогічною проблемою (додаток № 4)	потійно		
15	✦ Курсова перепідготовка: рік	за планом		
17	✦ Відвідування методичних оперативок.	постійно		
18	✦ Організація роботи по підготовці учнів до участі у олімпіадах, конкурсах, турнірах	постійно		
19	✦ Участь у шкільній вчительській олімпіаді.	травень		
20	✦ Підготовка до атестації у 20.... році.			
	✦ Опрацювання педагогічної періодичної преси:			
21	✦ Відкриті уроки			
22	✦ Індивідуальні форми роботи:			
	Участь у конкурсі «Учитель року».			
	Керівництво роботою творчої групи.			
23	✦ Система роботи по атестації у 20__–20__ н.р.			
	1. Опрацювання Типового положення по атестації педагогічних працівників.			
	2. Оформлення документації: заява, посвідчення про курсову перепідготовку.			
	3. Участь у методичній оперативці по питанню атестації.			
	4. Оформлення атестаційних матеріалів, опис досвіду роботи.			
	5. Вивчення адміністрацією системи роботи вчителя.			
	6. Перевірка стану ведення календарних планів, поурочних планів, класних журналів, виховних планів.			
	7. Відвідування адміністрацією уроків.			
	8. Творчий звіт.			

Програма педагогічного самовдосконалення

Одним із засобів підвищення професійної компетентності вчителя може бути програма педагогічного самовдосконалення, головною метою якої є всебічний розвиток особистості педагога для подальшого забезпечення оптимальних умов для навчання та виховання учнів.

Основні завдання програми:

1. Виявлення особистісного рівня професійної компетентності на підставі самодіагностики.
2. Раціональне планування самоосвітньої діяльності з урахуванням основних напрямків розвитку освіти.
3. Досконала організація самоосвітньої діяльності та участь у різноманітних формах методичної роботи.
4. Проведення моніторингу професійного зростання.
5. Узагальнення досвіду роботи за результатами роботи над самоосвітньою темою.

Прогнозовані очікувані результати:

1. *Розвиток усіх типів рефлексії:*
 - інтелектуальної ,
 - особистісної,
 - комунікативної,
 - праксеологічної.
2. *Підвищення загального рівня професійної майстерності вчителя.*
 - 2.1. Підвищення рівня професійної підготовки.
 - 2.2. Покращення усіх видів педагогічної компетентності:
 - інтелектуальної,
 - психологічної,
 - управлінської,
 - мотиваційної,
 - комунікативної,
 - проєктивної,
 - дидактичної,
 - методичної.
 - 2.3. Моделювання особистого перспективного досвіду роботи.
3. *Підвищення рівня організації навчально-виховного процесу*
 - 3.1. Створення соціально-психологічних умов для становлення особистості кожного учня.
 - 3.2. Підвищення якості знань, умінь та навичок учнів.
 - 3.3. Розвиток інтересу до предмета.
 - 3.4. Підвищення вихованості учнів.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН ЗАСІДАНЬ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РАДИ ШКОЛИ

Вересень

1. Аналіз стану методичної роботи за минулий навчальний рік. Завдання методичних служб школи (методичної ради, методичних об'єднань, творчих, проблемних груп і т. д.) на новий навчальний рік. Затвердження планів роботи.
2. Розподіл обов'язків між членами методичної ради.
3. Про організацію роботи над єдиною науково–методичною проблемою. Організація експериментальної роботи у школі.
4. Визначення змісту, форм і методів підвищення кваліфікації педагогів на поточний навчальний рік.
5. Огляд нормативних документів, новинок психолого-педагогічної літератури, методичних матеріалів.

Листопад

1. Удосконалення навчально–виховного процесу на основі сучасних технологій.
2. Про підготовку учнів до участі у шкільних, районних, предметних олімпіадах, змаганнях, оглядах–конкурсах учнівських творчих робіт.
3. Організація методичної роботи з учителями, які відчувають утруднення в організації навчально–виховного процесу.
4. Підсумки моніторингу навчальних досягнень учнів за вересень–жовтень.
5. Про підготовку до предметних тижнів та хід підготовки до атестації вчителів.
6. Огляд нормативних, директивних документів, новинок психолого–педагогічної літератури, методичних матеріалів.

Січень

1. Аналіз результативності методичної роботи за I семестр.
2. Проведення відкритих уроків, організація взаємовідвідування уроків. Аналіз особливостей сучасного уроку.
3. Поповнення банку даних про досягнення психолого-педагогічної науки та передового педагогічного досвіду.
4. Заходи з координації, управління самоосвітою педагогів.
5. Робота з учнями, які мають підвищену мотивацію до навчально–пізнавальної діяльності.
6. Моніторинг знань учнів з основ наук за I семестр.
7. Критерії оцінки творчої активності та професійної компетентності педагогів.

Березень

1. Підсумки участі учнів у шкільних, районних олімпіадах з основ наук, учнівських турнірах, оглядах–конкурсах учнівських творчих робіт.
2. Підсумки конкурсів «Учитель року», «Класний керівник кроку», «Шкільний бібліотекар року», «Кращий навчальний кабінет року», «Кращий наставник року» тощо.
3. Творчий звіт методичного об'єднання вчителів природничо–математичного циклу.
4. Сучасні педагогічні технологи у навчально–виховному процесі.
5. Огляд нормативних, директивних документів, новинок психолого–педагогічної, науково-методичної літератури.

Травень

1. Експертна оцінка стану методичної роботи школи за II семестр.
2. Підбиття підсумків курсової підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних працівників за навчальний рік.
3. Підсумки моніторингу навчально–виховного процесу за навчальний рік.
4. Про підготовку до серпневих нарад учителів.
5. Про планування методичної роботи на наступний навчальний рік.

ПРОФЕСІОГРАМА ВЧИТЕЛЯ
(за основу взяті професіограми В. О. Сластьоніна,
Є. І. Антипової, М. І. Болдирєва).

Якості особистості:

Суспільної спрямованості:

- науковий світогляд, потреби передової людини;
- громадянська зрілість і активність, обізнаність із подіями світового і місцевого життя;
- загальнолюдські моральні риси та якості;
- прагнення до висот своєї професії;
- загальна ерудиція, начитаність.

Професійно–педагогічної спрямованості:

- компетентність;
- захопленість професією;
- висока професійна працездатність;
- любов до дітей, гуманне ставлення до них;
- уміння вести психолого–педагогічні спостереження, вивчати учнів та дитячі колективи;
- вимогливість до себе й до учнів, наполегливість, цілеспрямованість;
- справедливість;
- тактовність;
- витримка, терплячість, самовладання;
- педагогічний такт, чуйність, щирість;
- самокритичність, скромність, самооцінка;
- винахідливість, твердість і послідовність у словах і діях;
- педагогічна уява, оптимізм;
- комунікативність, виразна мова;
- зібраність, акуратність і зовнішня охайність.

Вимоги до психолого–педагогічної підготовки:

Знання

- основ методології;
- психолого-педагогічні;
- анатомо-фізіолого-гігієнічні;
- теорії і методики виховання;
- змісту навчального предмета й методики його викладання;
- індивідуально–психологічних особливостей особи на різних вікових етапах;
- методики індивідуальної роботи та роботи з дитячими і молодіжними колективами;
- змісту і методів роботи з батьками та громадськістю;
- політики, історії, краєзнавства, літератури та мистецтва, моралі, етики, естетики, релігії, права, техніки і культури.

Уміння і навички

Конструктивні:

- планувати навчальну й виховну роботу;
- відбирати, аналізувати й синтезувати навчальний програмовий матеріал, здійснювати дидактичну переробку складного матеріалу;
- творчо й обґрунтовано будувати організаційно-педагогічну і логіко-педагогічну структуру уроку;
- планувати систему перспективних ліній у розвитку окремої особистості та колективу;
- здійснювати індивідуальну програму навчання та виховання учня.

Організаторські:

- виявляти й організовувати актив класу, керувати ним у різних умовах;
- організовувати різні види колективної та індивідуальної діяльності учнів, розвивати їхню активність;
- здійснювати контроль і допомогу в розумовому розвитку учнів;
- здійснювати контроль і допомогу у виконанні доручень учнями;
- здійснювати педагогічне керівництво учнівськими організаціями;
- організовувати роботу з батьками та громадськістю. Комунікативні:
- встановлювати педагогічно доцільні відносини з учнями, батьками, учителями;
- регулювати внутрішньо-колективні та міжколективні відносини;
- знаходити потрібні форми спілкування з учнями й батьками;
- передбачати результат педагогічної дії на відносини з учнями.

Дослідницькі:

- вивчати індивідуальні особливості учнів та колективу;
- критично оцінювати свій досвід, результати своєї діяльності;
- усвідомлено вдосконалювати педагогічну майстерність, самоосвіту та самовиховання;
- використовувати в роботі психолого-педагогічні дослідження, передовий педагогічний досвід;
- прогнозувати використовувані засоби і методи роботи. Прикладні:
- творчі: малювати, співати, танцювати, грати на музичному інструменті, виразно читати;
- масово-витівничі;
- спортивно-туристські;
- володіти технічними засобами навчання.

Педагогічна техніка – це вміння організовувати себе, посилювати внутрішнє збудження і гальмування та зацікавлювати, навіювати, надихати і стримувати учнів; володіти культурою і технікою мовлення, міміки, жестів; вираз обличчя, голос, інтонація.

**Рівні, показники та критерії педагогічної культури
вчителя початкової школи**

Критерії	Показники	Рівні сформованості
Цілісно-мотиваційний	Яскраво виражений інтерес до професійно-педагогічної культури. Бачить сенс навчання на факультеті підготовки вчителів початкової ланки. Яскраво виражене постійне прагнення до удосконалення своєї індивідуальності, усвідомлення соціального й особистісного значення професійно-педагогічної культури	Високий
	Достатній інтерес до формування професійно-педагогічної культури та її компонентів. Має бажання й потребу у самовдосконаленню, але не завжди усвідомлює значущість окремих компонентів професійно-педагогічної культури й предметів педагогічного циклу.	Середній
	Нестійкий інтерес до професійно-педагогічної культури, не має бажання й потреби у самовдосконаленні, низький інтерес до педагогічної практики, зацікавленість виникає, якщо постійно стимулювати при рішенні педагогічних ситуацій.	Низький
Пізнавальний	Інтерес до професії вчителя початкової школи та до здобуття педагогічних знань як на заняттях, так і в період педагогічної практики. Має міцні, глибокі знання з професійно-педагогічної культури, шляхи та засоби її формування. Постійно розширює свій кругозір. Займається самоосвітою.	Високий
	Має знання з педагогічних дисциплін, але не завжди правильно їх використовує, часто пасивний при використанні набутих знань та вмінь, звертає на них увагу, якщо викладач на них акцентує. Потребує спонукань до самоосвіти.	Середній
	Має задовільні педагогічні знання з професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів, епізодично займається самоосвітою, нерегулярно працює з літературою. Не може застосовувати набуті знання в період проходження педагогічної практики.	Низький
Діяльнісно-операційний	Сформовано систему умінь, навичок. Надає перевагу завданням творчого характеру. Може аналізувати педагогічні факти, педагогічний досвід. Правильно вирішує професійні ситуації, задачі. Уміє вступати в контакти, орієнтується в	Високий

	<p>комунікативних ситуаціях.</p> <p>Сформована система умінь та навичок, але не завжди використовує їх на достатньому рівні, не використовує творчі завдання, розв'язує конфліктні ситуації, якщо вони не дуже складні за рівнем.</p>	Середній
	<p>Відсутня система умінь, сформовані лише окремі складові професійно педагогічної культури, вирішує завдання репродуктивного характеру, не завжди орієнтується в конфліктних та виховних ситуаціях. Не завжди використовує комунікативні вміння.</p>	Низький
Емоційно-регулятивний	<p>Сформовано систему професійно-педагогічної спрямованості культури майбутнього вчителя початкової школи, це насамперед любов до дітей, рефлексія, емпатія.</p> <p>Захопленість педагогічною діяльністю, уникнення конфліктів. Удосконалення особистісних якостей та властивостей.</p>	Високий
	<p>Сформовані окремі властивості особистості майбутнього вчителя початкової школи, що призводить до непорозумінь при вирішенні конфліктних та проблемних ситуацій.</p>	Середній
	<p>Сформовані окремі якості особистості та здібності. Часто виникають конфліктні ситуації та проблеми з учнями та батьками, колегами по роботі, труднощі при комунікації.</p>	Низький
Оцінювальний	<p>Може адекватно оцінити свою педагогічну діяльність та сформованість професійно-педагогічної культури. Прагне до самовдосконалення.</p>	Високий
	<p>Оцінює свої можливості та рівень сформованості професійно-педагогічної культури не завжди адекватно.</p> <p>Не завжди правильно використовує методи та засоби впливу на учнів, комунікативні здібності розвинуті на середньому рівні.</p>	Середній
	<p>Не завжди правильно оцінює свої професійно-педагогічні можливості та сформованість культури. Пасивний до формування професійно-педагогічної культури та до самовдосконалення своєї особистості. Не бачить важливості в формуванні вміння правильно оцінювати складні педагогічні ситуації.</p>	Низький

ОПИТУВАЛЬНИК

на визначення рівня педагогічної культури вчителя

Дайте відповідь на запропоновані Вам питання наступним чином:

– Так;

– Певною мірою;

– Ні.

1. Чи часто Вам вдається відстоювати свою ідею, долаючи опір недоброзичливців і натиск обставин?
2. Чи зможете Ви детально описати себе таким, яким хотіли б бути?
3. Чи добре Вам знайоме почуття відкриття («ага, ось у чому справа!», «Я зрозумів!», «Ось як треба!»)?
4. Чи вірите Ви в те, що маєте значним особистісним потенціалом, за допомогою якого Ви цілком у силах змінювати навколишній світ?
5. Чи називали Ваші знайомі незалежно один від одного одну і ту ж межу Вашого характеру, темпераменту, моральні чи естетичні принципи тощо, які виділяють Вас серед інших, яскраво Вас характеризують?
6. Чи є у Вас ідея щодо Ваших занять (роботи, навчання, хобі), яку Вам дуже хочеться реалізувати?
7. Чи часто, виконуючи будь-яку роботу, Ви захоплюєтеся і робите не тільки більше того, що задумали, але й зовсім інше?
8. Чи є у Вас вироблені самостійно принципи, порушення яких для Вас представляється абсолютно неможливим?
9. Чи часто знайомі, друзі, колеги звертаються до Вас за допомогою, коли потрібно придумати що-небудь оригінальне?
10. Чи є у Вас хобі, в якому Ви досягли високого рівня?
11. Як Ви вважаєте: навколишній світ таємничий, загадковий?
12. Чи часто Вам вдається успішно надавати переконуючий вплив на інших людей, залучаючи їх до реалізації своїх ідей, змінюючи їх подання?
13. Чи довго Ви пам'ятаєте ті ідеї, задуми, які не вдалося реалізувати?
14. Як Ви вважаєте, чи будуть у Вашій долі круті повороти?
15. Чи доставляє Вам задоволення фантазування, уявна гра з різними елементами, ідеями, знаходження способів їх взаємоперетворення, знаходження складного і нерозв'язного в, здавалося б, очевидному, висунення екстравагантних і неймовірних гіпотез?
16. Чи вірите Ви у вищий, духовний сенс життя?
17. Чи можете Ви назвати вчинені Вами справи (речі, твори, технічні винаходи, конструкції і т. п.), в які Ви вклали душу і які можна пов'язати з Вашим ім'ям?
18. Чи цікавитеся Ви обставинами життя видатних людей (читаєте спеціально літературу, дивіться фільми тощо)?
19. Чи є у Вас власні теорії, що пояснюють будь-які процеси, явища та інші, в тій галузі, якою Ви займаєтеся?
20. Ви точно знаєте, чого хочете від життя?

Підрахуємо результат. За кожну відповідь «так» поставте собі 5 балів, за відповідь «певною мірою» – 2 бали, «ні» – 0 балів.

- 0 балів: годі й думати, що творча індивідуальність у Вас прокинулася. Чи були Ви відверті?
- 1–20 балів: Ви щось прагнете робити, але чи то, що потрібно? Чи не час здригнутися?
- 21–40 балів: Ваш творчий потенціал починає проявлятися, але чи достатньо цього?
- 41–60 балів: Ви – людина творча, чи не варто задумати яке–небудь велике діло?
- 61–80 балів: Ваша творча індивідуальність вже цілком помітна, треба збільшити зусилля у самовдосконаленні, струсити залишки невпевненості.
- 81–100 балів: Браво! Ви – яскраво виражена творча індивідуальність!

Додаток Ж2

АНКЕТА
на визначення рівнів професійної культури
сучасних учителів початкових класів

Прізвище _____

Ім'я _____

По-батькові _____

ЗЗСО _____

1. Що, на Ваш погляд, означає поняття «професійна культура»?
2. Які основні компоненти професійної культури педагогів Ви можете назвати?
3. Якими засобами потрібно здійснювати формування професійної культури?
4. Чи притаманні сучасним педагогам якості культурного фахівця?
5. Чи важливими є для Вас особистісні якості педагога?
6. Чи відчуваєте Ви потребу підвищити рівень своєї професійної культури?
7. Чи проводилися у вашому ЗЗСО різноманітні заходи щодо формування професійної культури фахівців у галузі початкової освіти?
8. Чи потрібно педагогу володіти професійною компетентністю? (якщо так, то для чого?)
9. Яких принципів слід дотримуватися для формування професійної культури?
10. Які методи та форми можуть використовувати учителі початкових класів для формування професійної культури?
11. Чи вважаєте необхідністю здійснювати підвищення рівня професійної культури учителів початкових класів? Чому?
12. Чи потрібно урізноманітнювати заходи, щоб допомогти фахівцям у підвищенні рівня їх професійної культури?

Додаток К

**Інформація про учасників експерименту
(апробація програми навчання
«Педагогічна культура вчителя початкової школи»)**

<i>№ п/п</i>	<i>Назва ЗЗСО / ПП директора</i>	<i>Кількість педагогів</i>
1.	Сокирянська гімназія Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області / Бабіна Яна Василівна	7
2.	ЗЗСО І-ІІІ ступенів с. Ломачинці Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області / Концаренко Вікторія Віталіївна	4
3.	Сербичанська гімназія - філія Романковецького ліцею імені академіка к.ф. Поповича Дністровського району Чернівецької області / Ладан Алла Дмитрівна	4
4.	ЗЗСО І-ІІІ ступенів №1 м. Сокиряни / Козловський Олексій Миколайович	10
5.	ОЗ «Гвіздівський ліцей Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області» / Римарчук Ірина Миколаївна	4
6.	ОЗ «Михалківський ліцей Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області» / Бужак Світлана Михайлівна	4
7.	ОЗ «Білоусівський ліцей Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області» / Гафінчук Альона Степанівна	4
8.	Комунальний заклад освіти Навчально-виховний комплекс «Романківська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад» Покровської районної ради Дніпропетровського району Чернівецької області / Луценко Вади Володимирович	4
9.	ЗЗСО І-ІІІ ступенів села Коболчин Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області / Рудько Валентина Семенівна	4
10.	Селищанський навчально-виховний комплекс Сокирянської міської ради Дністровського району Чернівецької області / Бурдейний Олег Олександрович	4